

ACHTER DE SCHERMEN

NIEUWSBRIEF VAN HET WILLEM ELSSCHOT GENOOTSCHAP

inhoud

Dick Matena over de beeldromans van Elsschot

Elsschot in bibliotheek van Menno ter Braak

Portret van een Elsschot-verzamelaar

Dankjewel Alfons De Ridder voor al die mooie dingen

Minister van Financiën gelijmd door Elsschot

Dwaallicht op tournee

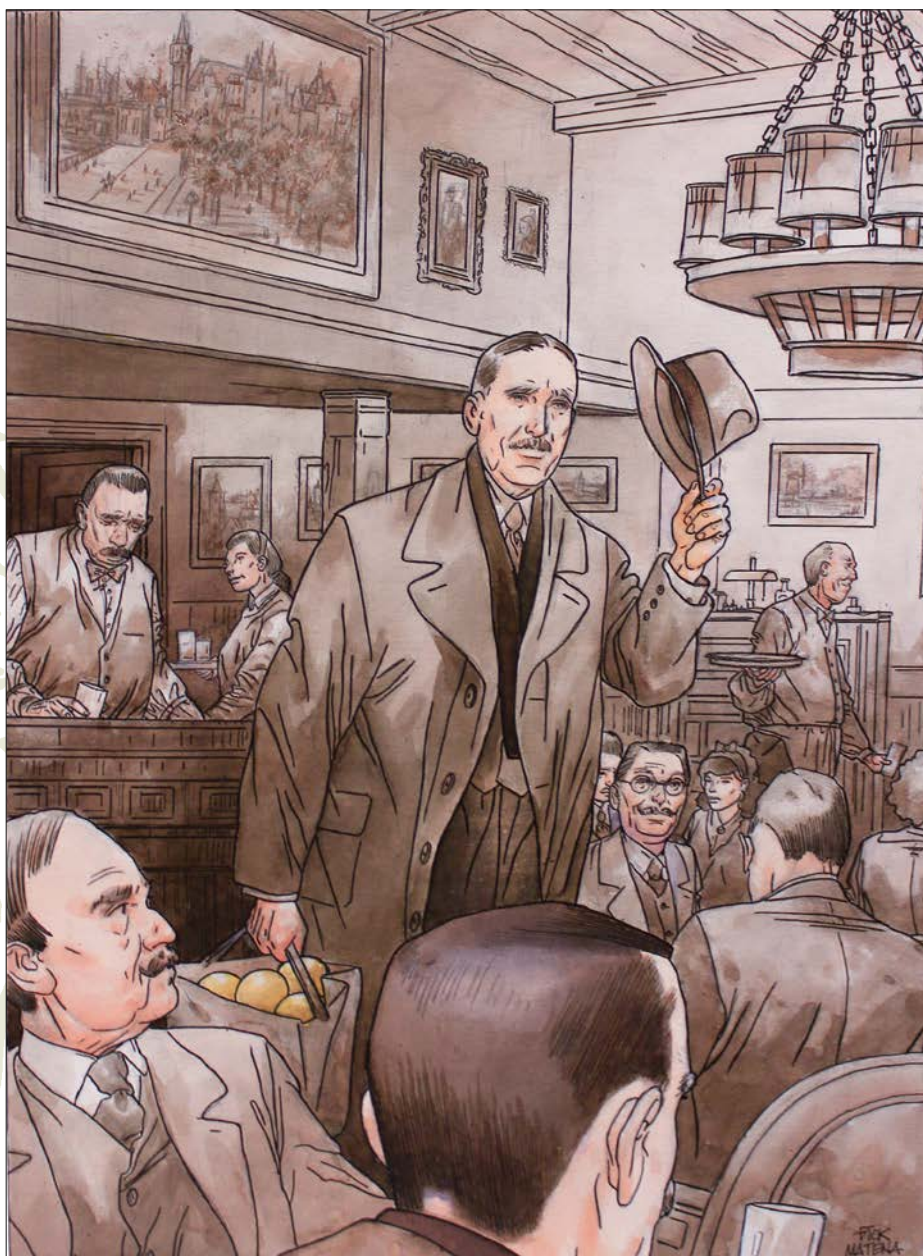
Bij Elsschot op schoot

Houtsnede van Elsschot

Koen Geens en Kathleen Cools op Benefietdiner

‘Hij schrijft over dingen waarover men niet spreekt’

Elsschot in Quinten Matsijs

Stripeteenaar Dick Matena bewerkte *Kaas* en *Het Dwaallicht* van Willem Elsschot tot beeldromans. Over zijn leven en werk is nu een filmdocumentaire gemaakt, die op 13 november op de Nederlandse televisie werd uitgezonden. Op deze tekening zien we Elsschot Quinten Matsijs binnenstappen, zijn stamcafé in Antwerpen. Matena is nog lang niet uitgekeken op het werk van Elsschot, hij zou graag nog eens van *Lijmen/Het Been* een beeldroman maken.

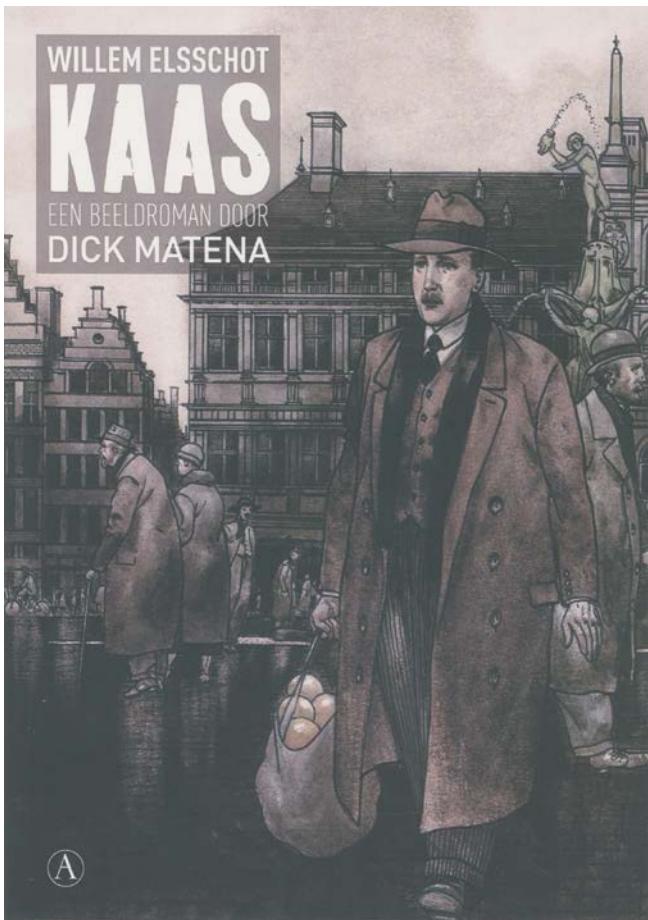

Mijnheer Laarmans van de kaasfirma Gaffa wandelend op de Antwerpse Keyserlei, getekend door Dick Matena.

Dick Matena over zijn beeldromans naar de boeken van Willem Elsschot

‘Het is heerlijk om te doen. Je zit te werken in je eigen nostalgie en bewondering’

Willem Ellenbroek

Op 13 februari 2008 werd de beeldroman *Kaas* gepresenteerd in het stadhuis van Antwerpen. De foto's bij dit artikel zijn van Alain Giebens.

Opeens veranderde alles in zijn leven; door die ene, geniale ingeving. Dick Matena had drie jaar lang met Marten Toonder gewerkt aan een nieuwe Bommelstrip. Toonder was daar weliswaar in 1986 mee gestopt, definitief naar hij toen zei, maar had er spijt van gekregen en wilde zijn grote successtrip in 1998 nieuw leven inblazen. Hij was hoogbejaard, wilde nog één keer schitteren en besloot het ditmaal heel anders te doen, zonder onderteksten zoals vroeger, maar met tekstballonnen.

Het lukte niet. Hij was te oud, kon het zelf niet meer, maar was evenmin in staat om het aan een ander over te dragen. Het ging niet. Er ontstond een ruzieachtige sfeer, die de vriendschap tussen beide mannen bedreigde

en dat ging Dick Matena te ver. Hij maakte een eind aan de samenwerking om de vriendschap te redden want die was hem te dierbaar.

Later zei hij van Toonder dat die een manipulator was. ‘Onberekenbaar en onbetrouwbaar, maar daar had je alleen last van als je met hem werkte. Sociaal was hij buitengewoon onderhoudend gezelschap, geestig, ironisch en altijd meelevend betrokken bij wat jou allemaal overkwam.’

Het was in december van het jaar 2000. Hij was knap chagrijnig over de breuk met Toonder en liep wat doelloos in huis rond, opeens niets meer om handen, en besloot wat hij vaker deed in december, als de dagen korter werden en de nachten lengden, om *De Avonden* van Gerard Reve te herlezen, een van zijn favoriete boeken. Hij had er vroeger al wel over gedacht om zijn lievelingsboeken van tekeningen te voorzien. Maar om er een strip van te maken, dat was nooit bij hem opgekomen. Het paste naar zijn gevoel niet bij elkaar, *high literature* en *comics*. Met kinderboeken had hij het wel gedaan. Hij had ze verstript, bewerkt, zoals een filmregisseur een boek omwerkt tot filmscenario, naar eigen inzicht, soms rigoureuus. Zo had hij *Kruimeltje* onder handen genomen, *Dik Trom*, *Pietje Bell* en *Afke's Tiental*.

Onder het herlezen van *De Avonden* deed hij zijn grote ontdekking. Als ik nu eens probeer, dacht hij, wat ik net met Toonder gedaan heb, de tekst op te nemen in ballonnen én, dat was een nog belangrijkere vondst, integraal – zonder enige bewerking of restrictie. Hij pakte zijn potloden en papier en inkt en maakte vijf proefpagina's. Het lukte. Beeld en tekst vloeiden harmonieus samen. Hij had niet ingegrepen in de tekst, het boek geen geweld aangedaan. Hij zag dat het kon, van een literair meesterwerk een beeldroman maken. Het idee sloeg aan toen hij zijn proefpagina's liet zien, de uitgever raakte enthousiast.

Wereldberoemd

Het werd de vondst van zijn leven: hoogtepunten uit de literatuur integraal verwerken tot een beeldroman. Zijn visie op *De Avonden* verscheen eerst als feuilleton in het Amsterdamse dagblad *Het Parool* en later in vier delen

als boek, uitgegeven door De Bezige Bij in 2003 en 2004, gevat in 341 platen.

'Op mijn zestigste', zegt hij nu, 'was ik van de ene dag op de andere wereldberoemd', en voegt eraan toe, 'in Amsterdam.'

Later paste hij zijn vondst verder toe op het werk van Jan Wolkers (*Kort Amerikaans*), Charles Dickens (*A Christmas Carol*), Theo Thijssen (*Kees de jongen*) en Willem Elsschot (*Kaas en Het Dwaallicht*) en maakte proefpagina's met het werk van James Joyce (*Ulysses*). Van striptekenaar, beroemd en gelouterd weliswaar, maar eigenlijk alleen bekend bij de stripliefhebber, werd hij een bekende verschijning in de wereld van de literatuur. Hij werd een habitué van café De Zwart aan het Spui in Amsterdam, hartelijk en als gelijke opgenomen, samen met zijn vrouw Nelleke, aan het vriendentafeltje van de schrijvers die het frequenter en raakte bevriend met A.F. Th. van der Heyden, Allard Schröder, Jan Siebelink, André Klukhuhn en Johannes van Dam. Opeens was hij niet meer weg te denken in de literaire wereld, alsof hij er altijd al deel van had uitgemaakt.

Hij praat er met een soms ontroerende naïviteit over. Als iemand die door een spiegel stapt en in een boek belandt, deel wordt van het verhaal en met kinderlijke verwondering om zich heen kijkt, fictie en nonfictie in elkaar laat overlopen. 'Je ontmoet al die mensen uit die boeken echt, Gerard Reve, Jan Wolkers, Karina zijn vrouw', zegt hij. 'Schrijvers die ik mijn leven lang van een afstand heb bewonderd, ontmoet ik nu in werkelijkheid, of de mensen die in hun boeken optreden.' En praat met enthousiasme over zijn ontmoetingen met Jan Maniewski, de kleinzoon van Willem Elsschot, een man van in de tachtig nu en geneesheer-directeur in ruste, maar als peuter de Tsjip uit het boek van Elsschot, het jongetje dat door zijn vader was ontvoerd naar Polen en door zijn moeder werd teruggesmokkeld naar Antwerpen. 'Ik weet nu hoe het met Tsjip afgelopen is, een gewone lezer moet het doen met het einde van het boek.'

Dick Matena en zijn vrouw Nelleke de Boorder.

De kleur van de herfst

Het is herfst. Matena zit aan zijn vaste tafeltje in café De Zwart. Buiten raast de storm en klettert de regen, van het terras vluchten mensen naar binnen. Hij citeert een liedregel van Jacques Brel – *Avec le vent du Nord qui vient s'écarteler, le plat pays qui est le mien* – en zegt dat hij het weerbeeld liever in het liedje hoort dan er middenin te staan. Laat tekeningen van Willem Elsschot zien, die hij onlangs heeft gemaakt, met de haven van Antwerpen als achtergrond, het Centraal Station en het café Quinten Matsijs, de oudste herberg van Antwerpen en vermoedelijk van de Nederlanden, waar Elsschot vaste gast was. Ze zijn zilvergrijs van kleur, als het herfstlicht buiten. Hij koos die kleur omdat hij in die herfsttoon het best het tijdsbeeld van de jaren dertig kon uitdrukken waarin *Kaas en Het Dwaallicht* als beeldroman spelen, om de melancholie ook die in grijs zit, als in geen andere kleur.

Dick Matena werd in 1943 geboren in Den Haag. Hij wilde als jongen naar de Tekenenacademie, maar dat kon niet, daar moest je een HBS-diploma voor hebben en dat had hij niet. Hij werkte op de decoratieafdeling van een warehouse, waar hij prijskaartjes schilderde voor wat er in de etalage lag en zocht het ware leven 's avonds in de kunstenaarskringen van Den Haag; een jonge kunstenaar en beginnend striptekenaar voor wie de wereld open lag, gretig op zoek naar zijn bestemming. Hij dacht ook nog even een tijdje aan een leven als schrijver of journalist, 'lezen werd bij ons enorm gestimuleerd', maar onverwacht nam alles een andere wending.

Op de gok stuurde hij een stapeltje van zijn striptekeningen naar de Toonder Studio's in Amsterdam en werd er tot zijn grote verrassing aangenomen. Hij werkte van 1960 tot 1968 bij Marten Toonder en noemde het later 'de tijd van mijn leven'. Hij tekende aan de strips van *Panda en Tom Poes*, en leerde er de kneepjes van het vak. Na Toonder werkte hij als freelance striptekenaar voor bladen als *Pep*, *Eppo* en *Donald Duck*. Hij kon alles, even gemakkelijk tekenen in de stijlvormen die aan het duo Uderzo-Gosciny (*Asterix*) doen denken als in die van Walt Disney (*Mickey Mouse*). Zijn werk vond ook in het buitenland erkenning, in Spanje, Frankrijk en de Verenigde Staten. Hij was iemand in de wereld van de strip geworden. In Nederland werd hij geëerd met de Stripschapsprijs, in België kreeg hij de Bronzen Adhemar, de Vlaamse Staatsprijs voor het Beeldverhaal.

Tweede vaderland

Matena kent Antwerpen en België goed. Hij woonde dertig jaar in België op verschillende plaatsen, in Turnhout, Mol, Kasterlee en Lichtaart, en kwam al heel jong als kind in Antwerpen. Zijn vader was professioneel wielrenner, baanrenner en stayer achter grote motoren,

en was vaak op de Zesdaagse van Antwerpen te vinden, in het Sportpaleis. Hij verbleef er soms het hele winterseizoen, het was lucratief. De jonge Dick heeft hem daar vaak bezocht. De kennismaking met Antwerpen was ook op een andere manier voor hem belangrijk. Hij maakte er als kind kennis met de Belgische stripwereld in de stripboeken die hij er kocht of van zijn vader kreeg.

België is, zegt hij, zijn tweede vaderland. Het was voor hem niet moeilijk om in zijn beeldromans het Antwerpse decor van *Kaas* en *Het Dwaallicht* te tekenen. Hij was er thuis, en de sfeer van de jaren dertig die hij erin legde, herkende hij nog uit het straatdecor van zijn jeugd. De ouderen droegen dezelfde kleren als toen, het straatbeeld was hetzelfde: weinig auto's, de kleine middenstand leverde nog aan de deur, de postbode droeg een uniform, vrouwen waren huisvrouw en droegen een schort. De jaren dertig van Elsschot leken in alles nog op de jaren vijftig van Matena's jeugd.

Dick Matena overhandigt Ida De Ridder het eerste exemplaar van Kaas in stripvorm.

Hij noemt Gerard Reve en Willem Elsschot 'de grootste Nederlandstalige schrijvers, stilistisch gezien, die er zijn. Zo wil God dat er geschreven wordt.'

Misschien komt het door die bewondering dat hij het hoofdpersonage in *Kaas* en *Het Dwaallicht* de trekken van Elsschot gaf, zoals die er in de jaren dertig uit moet hebben gezien. Hij verdiepte zich in de topografie van het Antwerpen uit die jaren en legde contact met de nog levende kinderen van Elsschot en de kleinkinderen voor meer en persoonlijker informatie.

Zo raakte hij bevriend met Ida, de jongste dochter van Elsschot, en werd een regelmatig bezoeker van het hofje waar ze woonde. Hij maakte er kennis met de andere familieleden die er woonden. Aan Ida koestert hij de beste herinneringen. Hij is vaak met Nelleke bij haar op bezoek geweest. 'Het klikte tussen ons. Het was heerlijk. Als je bij haar binnenstapte, de deur van het halletje opende naar haar kamer, dan stapte je de wereld van Elsschot binnen. Het zal niet allemaal van hem geweest zijn dat daar stond, maar het was wel helemaal uit die tijd.

Alles in haar huis ademde de sfeer van de jaren dertig, van dat ouderlijk huis, dichterbij Elsschot kon je niet komen.' Hij vond haar een aardige vrouw, met een groot gevoel voor humor. En achter dat zo dicht bij Elsschot komen, moet je niets bijzonders zoeken. 'Je moet er geen gekke dingen bij denken, heilige zaken, verering. Als je daar was, had je het gevoel dat je in zijn werk rond liep, tussen de mensen, die je al uit de boeken kende.'

Fictie en nonfictie

Hij maakte voor het eerst kennis met Ida voor hij aan *Kaas* begonnen was. Er was een bijeenkomst in de Burcht van Berlage in de Henri Polaklaan in Amsterdam rond een documentaire die er over Ida was gemaakt. Zij gaf er commentaar bij en benadrukte dat je nooit fictie en nonfictie door elkaar moest halen en zeker niet in het werk van Elsschot. De hele familie was er. 'Het werk van Elsschot liep hier in levenden lijve rond, Ida uit *Kaas* en Jan uit *Tsjip*.'

Zoals hij op deze manier toch ook zelf fictie en nonfictie vrolijk door elkaar laat lopen, zo deed Ida dat zelf ook. Ze vertelde hem eens dat zij zichzelf herkend had in het boek *Kaas* als het dochttertje dat de telefoon had aangenomen en een mededeling dat de lading kaas was aangekomen en opgeslagen niet goed had begrepen. Ze had iets van kaas gehoord en hoeden, later bleek het om de boodschap te gaan dat de lading was opgeslagen in het Blauwhoedenvoem.

In het boek krijgt het romankind er ongenadig van langs:

Dick Matena: 'Het klikte tussen ons en Ida'.

'De kaas is aangekomen, pa,' riep mijn zoon Jan die in de deur stond toen ik thuiskwam. Het nieuws werd door mijn dochttertje bevestigd. Er had iemand getelefoneerd om te vragen wat ze ermede doen moesten. Maar Ida had de naam niet onthouden, of misschien niet verstaan. Waarom had zij moeder dan niet geroepen? Maar die was uit geweest voor een boodschap. Is het niet ongehoord dat er twintig ton kaas voor mij in de stad staan en dat

niemand mij kan zeggen waar ze zijn? Reken dan al op je kinderen? Was het eigenlijk wel waar? Zou het soms een grap zijn van Van Schoonbeeke? Of had zij niet verkeerd begrepen? Maar Ida hield vol en liet zich niet van haar stuk brengen. Zij leek wel een muilezel. Ze hadden gezegd dat er voor mij twintig ton kaas was aangekomen en om instructies gevraagd. Ook hadden zij iets van hoeden gezegd. Nu vraag ik je toch. Eerst waren het kazen en nu zijn het hoeden. Zou je zo'n meid geen draai om de oren geven? En dat zit op 't gymnasium, in de vierde klas.'

Dick Matena: 'Ze was laaiend toen ze het las, bele digd en gekwetst, diep gewond. Haar leven lang heeft dit haar geplaagd. Ze hebben het nooit uitgepraat, vader en dochter. "Dat kon niet bij vader," zei ze me. Het was heel anders gegaan.' Ook zij haalde droom en daad door elkaar, werkelijkheid en fictie. Het gaat om een scène uit een boek, in het echt heeft het nooit plaatsgevonden. Het had wel gekund, hooguit. Dick Matena: 'Het is zo realistisch wat hij schrijft dat je alles voor zoete koek neemt.'

In zijn visie op het boek, in de beeldroman, maakte Matena het voor Ida in wezen nog een beetje erger. In het boek ligt de nadruk op de woede van de hoofdpersoon, in één lange monoloog, in de tekeningen van Matena verspringt de aandacht van de hoofdpersoon naar het meisje Ida, dat er ronduit beteuterd bij staat.

De scène bracht hem zelf ook de nodige kopzorgen, want alles moet kloppen in zijn beeldromans. In het verhaal bezocht Laarmans de volgende dag het Blauwhoedenveen in de Antwerpse haven. Matena ging op zoek naar de locatie om het veem uit te tekenen, maar kon het nergens vinden. Ook het Historisch Archief van de stad Antwerpen kon het nergens lokaliseren. 'We hebben in Antwerpen nooit een veem gehad,' lieten ze hem na nader onderzoek weten, 'wel opslag maar het begrip veem kennen we niet.'

Zijn vriend Johannes van Dam schoot hem te hulp, begon een eigen onderzoek en kwam tot de conclusie dat Elsschot het veem niet uit zijn duim had gezogen, maar verplaatst. Elsschot situeerde het Blauwhoedenveen uit Rotterdam, dat hij kende want hij woonde er een paar jaar en werkte toen op het kantoor van een rederij in Schiedam, in de haven van Antwerpen. Elsschot had het eenvoudig verplaatst van de Maas naar de Schelde. Dick Matena: 'Ida was kwaad, daar was ze in haar jeugd, in het boek, voor uitgescholden, als muilezel, en haar leven lang kwaad om gebleven, voor iets dat er nooit geweest was.'

Verkeerde hoed

Ze waren vrienden geworden inmiddels. Hij hield haar op de hoogte van de voortgang van zijn werk. Hij woonde toen in Lichtaart, dichtbij Turnhout en zocht haar vaak op. Hij begint zijn beeldromans altijd met potloodtekeningen, kijkt waar de figuren moeten staan, schrijft

de tekst erin, want dan weet je wat voor ruimte je over hebt en hoeveel pagina's het gaan worden. 'Als ik dat gedaan heb, dan ga ik de tekeningen erin zetten, ik weet de achtergronden, maar werk eerst de figuren uit. Eerst in potlood, daarna in inkt.' Toen hij alle Laarmansen ingetekend had, stuurde hij kopieën naar Ida. Direct erna kwam er een briefkaart met een geïrriteerde reactie. Hij had een kapitale fout gemaakt, vond ze. 'Je hebt Elsschot getekend met een slappe vilthoed op, die droeg hij nooit, hij droeg altijd een dophoed.'

Het ging niet meer om eerste potloodschetsen, dat stadium was voorbij. Hij had alle Laarmans-figuren met inkt ingetekend, zo'n 140 keer met een vilthoed. Die zou hij dan allemaal met inktvlakgom moeten uitgummen en opnieuw tekenen en inkten, een hels karwei. Hij dacht er een paar dagen over na en besloot het toch te doen. Hij wilde haar niet ergeren, dat zou een akelige sfeer geven en de vriendschap in gevaar brengen. Hij schreef haar een brief dat hij alle vilthoeden zou veranderen in dophoeden, maar plaatste er wel een kanttekening bij. Hij herinnerde haar eraan wat ze in de Burcht van Berlage in Amsterdam had gezegd dat je nooit fictie en nonfictie door elkaar moet halen en dat Elsschot niet een soort documentaires schreef maar literatuur. 'Het is Elsschot niet, die ik heb getekend,' schreef hij, 'maar Laarmans en die mag ik alles laten dragen wat ik wil.'

De volgende dag belde ze op. Met spijt. 'Je hoeft het niet te doen, Dick. Je hebt volstrekt gelijk.'

'Ik heb het al gedaan', zei ik.

Ida: 'Verschrikkelijk.'

Ze hebben er nog lang over gepraat. 'Ze zat er zo mee.' Alleen op het omslag van de beeldroman is die vilthoed gebleven. Die was al helemaal tot in detail uitgewerkt, gedrukt en verspreid als reclamemateriaal. Zo siert die foute hoed ook de muurschildering nog, die er in Antwerpen van Matena's *Kaas* werd gemaakt, want dat is een getrouwe kopie van dit titelbeeld.

Voor *Kaas* had hij zijn eigen onderzoek gedaan en was bij Ida te rade gegaan, de oude Ida. Voor *Het Dwaallicht* zocht hij de hulp van haar dochter, de jonge Ida. Ze hebben samen de hele route gelopen, die in het boek beschreven wordt, de tocht gereconstrueerd. 'Het is een

discussiepunt geweest waar die begon. Elsschot had een kantoor buitenshuis, daar heb ik het gesitueerd, niet bij zijn woning. Als ik mijn ogen dicht doe, zie ik die wereld zo voor me, met al zijn herkenningspunten als de Boerentoren en de Groenplaats. Die moet je dan heel exact doen, maar de haven, met dat Blauwhoedenveem, dat moet je uit je duim zuigen.'

Tussen Rubens en Breughel

Kaas als beeldroman is niet geworden zoals hij het wilde. De druk is te flets. 'Mijn werk is vaak moeilijk te drukken en ik kan er niet altijd bij zijn om het te controleren.' Alle tekeningen van het boek werden later, in 2008, tentoongesteld op een expositie in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen. Hij vond het geweldig. 'Tussen Rubens en Breughel.' Hij was de eerste strip-tekenaar, die het klassieke bolwerk wist te veroveren.

Die fletsheid van boekdruk was daar te ervaren. 'Toen je al die tekeningen in het echt zag, naast de gedrukte versie van het boek, dan zag je het.' Collega's signaleerden het. 'Een wereld van verschil', zeiden ze. De beeldroman van *Het Dwaallicht* later sloeg weer door naar de andere kant, dat werd te donker in het drukproces.

Dick Matena en zijn collega-tekenaar Peter van Straaten (links).

Nu 'het grootste auw' eraf is, zoals hij zelf zegt, is hij toch tevreden. 'Ik ben er trots op. Er is altijd wel iets om ontevreden over te zijn. Later valt het eigenlijk best mee. Het is heerlijk werk om te doen. Je zit te werken in je eigen nostalgie en bewondering.'

Hij wil, 'als het me gegeven is', graag verder met Elsschot, met *Lijmen/Het Been* bijvoorbeeld. 'Ida wilde het liefst dat ik *Een Ontgoocheling* zou doen. Zij vond het een ondergesneeuwd meesterwerk en daar had ze gelijk in. Het is een prachtig verhaal, de enige literaire streekroman die we kennen. Het is ook een prachtig verhaal om te tekenen. Ik was het met haar eens, dat het boek miskend is door het onderwerp. Het werd niet als literatuur gezien maar als een streekroman, zoals Antoon Coolen en Stijn Streuvels ze schreven.' *De Verlossing* zou

hij ook graag doen. 'En een paar van zijn gedichten, het mooiste dat er ooit geschreven is, *Het Huwelijk* bijvoorbeeld en *Bij het Doodsbed van een Kind*. Hoe is het in godsnaam mogelijk dat een jongen van in de twintig zich zó kan inleven in de wereld van mensen in de zeventig dat het universeel geworden is?'

Moelijk genre

Matena's *Kaas* heeft goed verkocht, er is zelfs een kleine herdruk geweest. *Het Dwaallicht* ging iets minder, *Kees de jongen* van Theo Thijssen ook. 'Het is een moeilijk genre, de graphic novel. Het gaat om maar een kleine markt van tussen de 500 en 1500 in oplage, je komt er nauwelijks boven.'

Hij klaagt en moppert wat. 'Je kan er niet van leven. Het heeft me een stuk armer gemaakt. De literatuur levert veel minder op dan strips of reclame, het gaat om maar een klein, select publiek. Het is een moeilijk genre. Liefhebbers van literatuur willen wel strips lezen, maar weten vaak niet hoe. Ze hebben de basiskijk van een striplezer niet onder de knie, hoe je de volgorde van de ballonnetjes oppakt.' Hij is daarom een nieuwe vorm aan het uitproberen in *Turks Fruit* van Jan Wolkers.

Hij heeft het nu zo'n jaar of tien gedaan. 'Het heeft me blut gemaakt. Het is wel voorbij, denk ik.' Het zit hem niet mee. De markt is niet groot voor zijn werk. Het heeft hem wel veel gebracht en hij had nog zoveel willen doen. Hij had gedacht 'onbeschadigd de eindstreep te kunnen halen', maar kreeg net voor zijn zeventigste een hartinfarct. Hij klaagt dat hij maar niet kan wennen aan het patiëntzijn, zich moeilijk kan concentreren, iets dat voor die infarct 'een van mijn beste eigenschappen was'. De attack bracht in allebei zijn ogen een licht blikverlies. Hij voelt zich een hopeloos uit elkaar gevallen puzzel, waarvan hij alle stukjes maar weer in elkaar moet zien te passen.

Het afgelopen jaar is er een filmdocumentaire over zijn leven en werk gemaakt door Hans Polak, op 13 november uitgezonden in het televisieprogramma *Het uur van de wolf*. De titel is veelzeggend: 'Dick is boos'; de

Patrick Janssens, burgemeester van Antwerpen en Mark Pieters, uitgever Athenaeum-Polak & Van Genneep.

ondertitel is nog plastischer: 'Op wie? Op wie niet?' Het zit Dick Matena dan even niet mee, maar hij is zijn zelfspot niet verloren. 'Er is muziek bij ook nog,' zegt hij, 'net als in een speelfilm, wat willen we nog meer.'

Toen hun kinderen volwassen werden en in Amsterdam gingen wonen, trok eerst Nelleke hen achterna. Dick Matena hield nog een tijdje een studio aan in België, maar hield het alleen niet uit en volgde haar uiteindelijk. Eigenlijk, zegt hij, zou hij best terug willen naar dat tweede vaderland. 'Mijn eerste visuele herinnering ligt niet in Den Haag, waar ik geboren ben en opgroeide,

maar aan de De Keyserlei. Ik zie het nog voor me, een grote, geschilderde, realistische bioscoopreclame en de reclame van een sekstheater er vlakbij, met afbeeldingen van halfblothe dames. België was toen veel vrijer dan Nederland.' Als er in *Eric de Noorman*, de beroemde strip van zijn grote idool Hans Kresse, een vrouw in voor kwam met een laag uitgesneden truitje werd dat in Nederland weggecensureerd, overgetekend in iets dat hoog sloot. 'Ik heb later nog eens zeventig van die tekeningen in de oorspronkelijke staat teruggebracht.'

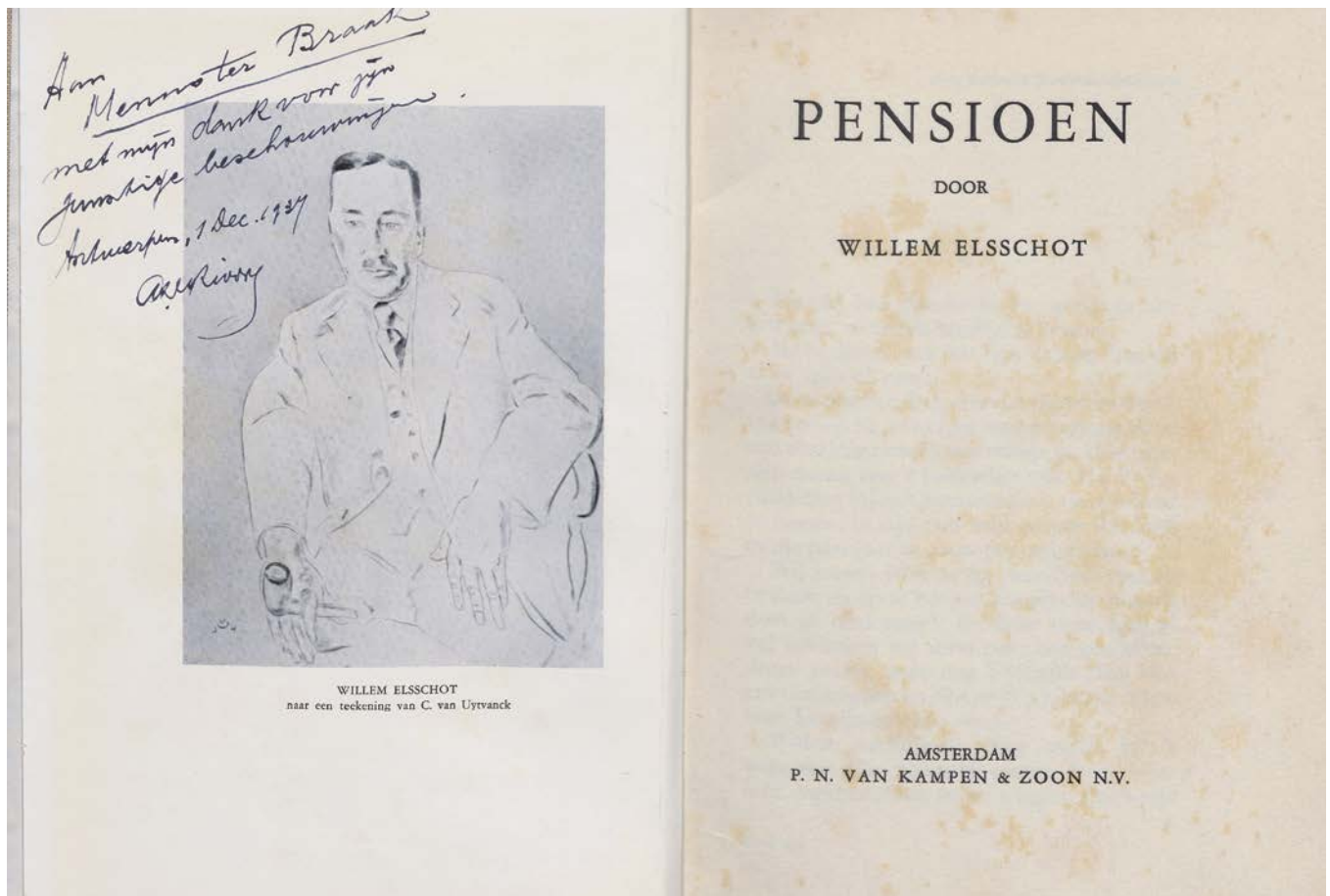
'Met mijn dank voor zijn gunstige beschouwingen'

Opdrachtexemplaren van Elsschot in de bibliotheek van Menno ter Braak

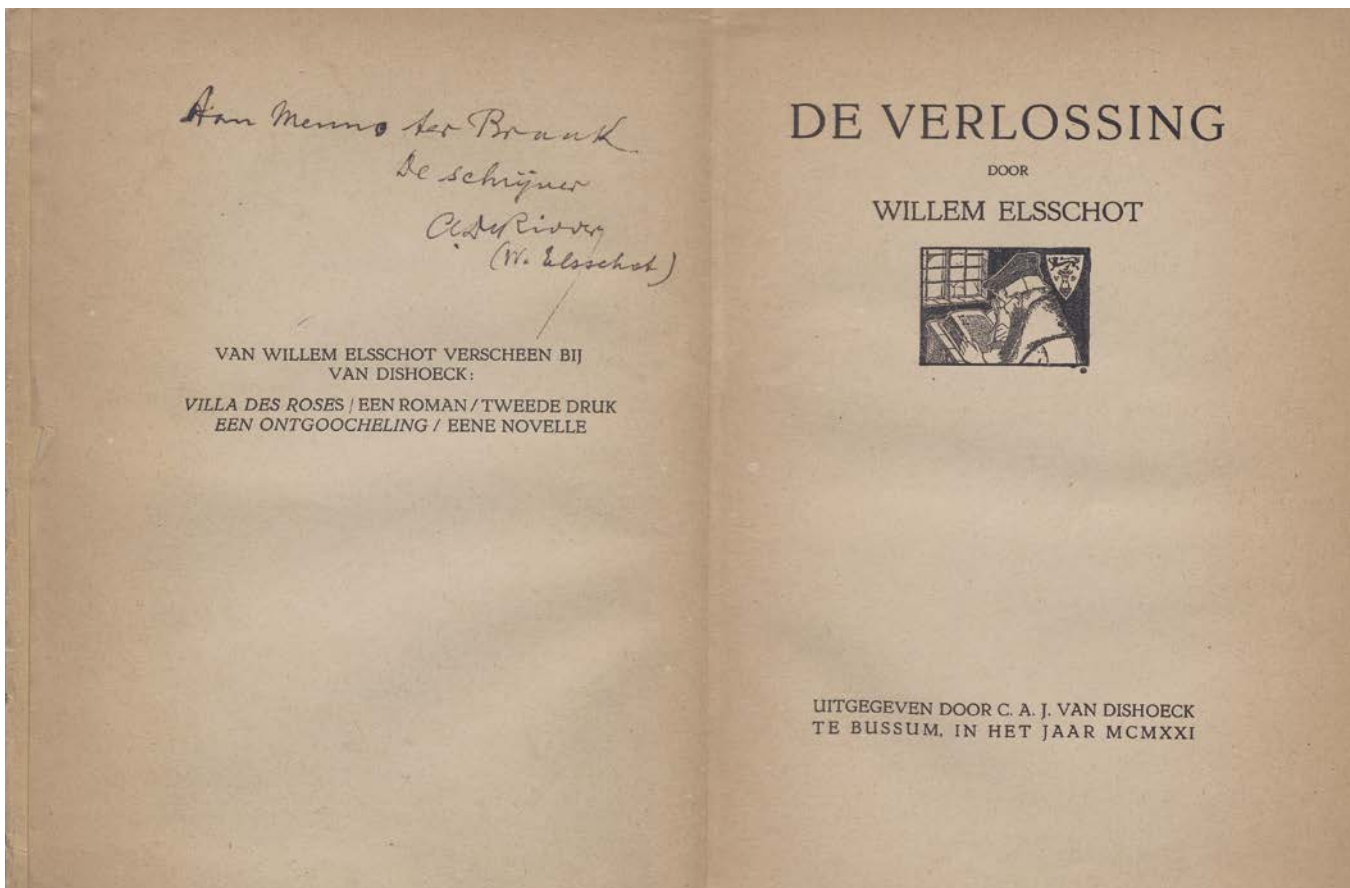
Koen Rymenants

Het jaar 1933 is een keerpunt in de waardering voor het werk van Willem Elsschot. Het is het jaar waarin hij Menno ter Braak en Jan Greshoff ontmoet. Zij geven hem, na de publicatie van zijn 'Verzen van Vroeger' in het tijdschrift *Forum*, de beslissende impuls om *Kaas* te schrijven en zijn tienjarig zwijgen als romancier te

doorbreken. Ook daarna volgen ze hem op de voet en laten ze geen kans onbenut om zijn werk onder de aandacht van het publiek te brengen. Toch blijft de weerstand tegen Elsschots ironische proza bij traditionelere critici aanzienlijk, vooral in het door de katholieke zuil gedomineerde literaire leven in Vlaanderen.

Pas in 1937 begint dat echt te veranderen. Dan verschijnt *Pensioen* in het bijna volledig aan Elsschot gewijde julinumnummer van *Groot Nederland*, begeleid door klassiek geworden essays van Greshoff, Ter Braak, Simon Vestdijk, Jan Schepens en Paul de Vree. Een paar maanden later publiceert Van Kampen de roman in boekvorm en wordt hij door een jury van katholieken bekroond met de Prijs der Vlaamsche Provinciën. Nu kan niemand nog om Elsschot heen, hem simpelweg negeren of afwijzen is geen optie meer.

‘De Ridder’, zegt zijn biograaf Vic van de Reijt, ‘genoot van zijn nieuwe roem en stuurde kwistig present-exemplaren van de boekuitgave van *Pensioen* rond’. Die droeg hij bijvoorbeeld op aan Greshoff en aan zijn vriend Jan van Nijlen, maar ook aan de jonge schrijver Peter van Steen en aan Ter Braak. De opdracht aan die laatste stond, net als de andere, ‘linksboven op het frontispice, de tekening die Valentijn van Uytvanck van [Elsschot] had gemaakt’: ‘Aan Menno ter Braak met mijn dank voor zijn gunstige beschouwingen’.

Gunstig waren die beschouwingen inderdaad geweest, en ook bijzonder uitvoerig. In een kroniek over *Pensioen* voor *Het Vaderland* had Ter Braak alle lof voor Elsschots kritische houding tegenover de retoriek rond de Grote Oorlog en voor de typering van Laarmans’ schoonmoeder. Wel betreurde hij een beetje dat Boorman, de memorabele figuur uit *Lijmen*, haast helemaal uit Elsschots werk was verdwenen. Die ontwikkeling had Ter Braak eerder al gedetailleerd uiteengezet in *Groot Nederland* onder de titel ‘Willem Elsschot en

de Idee’: ‘Niet Boorman, de “lijmer”, in wie ik de idee van Elsschots werk het sterkst geconcentreerd waarneem, maar Laarmans wordt beslissend voor deze latere scheppingsperiode; niet de tragische held, maar de zielige mens [...] wordt het middelpunt van het *Kaas-* en *Tsijp-realisme*; men zoekt daar vergeefs de resten van Boormans imponerende gestalte’. In dat opstel zet Ter Braak zijn eigen voorkeuren af tegen die van Greshoff: ‘Wanneer hij tussen Elsschots twee “vroegere” werken, *Villa des Roses* en *De Verlossing*, moet kiezen, kiest hij *Villa des Roses*, terwijl ik geen moment aarzel en mijn stem uitbreng op *De Verlossing*.’

Die voorkeur zal verklaren waarom Elsschot ooit een exemplaar van *De Verlossing* met opdracht aan Ter

Elsschot-biograaf Vic van de Reijt, WEG-voorzitter Cyriel Van Tilborgh en conservator Anton van der Lem in de magazijnen van de Leidse UB.

Jan Maniewski (Tsjip) ontdekt in de magazijnen een exemplaar van Tsjip.

Braak toestuurde. En het is ook de reden waarom Ter Braak hem eind 1937 schrijft: ‘Ik zou ontzaglijk graag willen dat je de “lijn Boorman” nog eens doortrok, d.w.z. den grooten zwendelaar, die tevens de “redder der wereld” is, in een epos van den *handel* uitbeeldde’. Greshoffs preferentie voor *Villa des Roses* zag Ter Braak namelijk als een keuze voor de realistische weergave van het alledaagse leven, terwijl hij zelf koos voor de wereld van *De Verlossing*, met ideeën *larger than life* zoals hij die ook in de figuur van Boorman terugvond. Zijn aanmoediging zou Elsschot ertoe brengen *Het Been* (1938) te schrijven als vervolg op *Lijmen*. In de boekuitgave werd het verhaal voorafgegaan door een inleiding van Ter Braak, die ook nu een opdrachtexemplaar ontving van ‘zijn dankbare A. De Ridder’.

De opdrachtexemplaren die Elsschot aan Ter Braak schonk, zijn dus de tastbare getuigen van diens jarenlange betrokkenheid bij de promotie en zelfs het ontstaan van zijn romans. Ze staan vandaag bijzonder in de aandacht omdat het boekenbezit van Ter Braak, tot voor kort in het bezit van zijn erfgenamen, een nieuwe thuis gevonden heeft bij de Universiteitsbibliotheek Leiden. Het gaat niet om de talloze recensie exemplaren die Ter Braak als kunstredacteur bij *Het Vaderland* ontving, maar om een kernbibliotheek van titels die zijn eigen belangstelling wegdroegen of die hij bij zijn werk als historicus, leraar, journalist en schrijver kon gebruiken: voornamelijk literatuur in verschillende Europese talen en boeken over politiek en geschiedenis. Daaronder ook een achttal Elsschot-titels – de *Almanak der Kroostrijke Gezinnen* die Elsschot op 3 maart 1933 aan Ter Braak stuurde (zoals hij aan Greshoff schreef) lijkt helaas te ontbreken.

Samen met de opleiding Geschiedenis van de Leidse universiteit betaalde de UB Leiden een groot deel van het aankoopbedrag voor Ter Braaks bibliotheek. Voor

de resterende 19.000 euro werd een *crowdfunding*-actie opgezet waaraan iedereen kan bijdragen door een boek uit Ter Braaks bibliotheek te adopteren. Op het moment dat deze nieuwsbrief ter perse gaat, staat de teller op 18.530 euro. De geadopteerde boeken worden voorzien van een zuurvrij omslag en een ex-libris met de naam van de schenker, die ook verschijnt op de ‘Lijst van weldoeners’.

Het WEG stelde zich bij zijn oprichting tot doel: ‘de studie van de persoon Alfons De Ridder en het werk van de auteur Willem Elsschot, het ontsluiten van het literair en zakelijk archief en de bekendmaking van zijn werk’. In die onderneming herkent het Genootschap in Ter Braak een verre en invloedrijke voorganger. De bestuursleden van het WEG vonden het dan ook niet meer dan rechtvaardig om Elsschots dankbaarheid voor diens ‘gunstige beschouwingen’ postuum kracht bij te zetten door twee boeken te adopteren: de hierboven genoemde exemplaren van *De Verlossing* en *Pensioen*. (Ter Braaks exemplaar van *Het Been* was eerder al geadopteerd door het Haagse antiquariaat Fokas Holthuis.)

Op 19 september 2014 werd het voltallige WEG-bestuur in Leiden ontvangen door conservator Anton van der Lem, die de bestuursleden onder meer rondleidde door de magazijnen van de UB. De bibliotheek van Ter Braak staat er opgesteld in aparte kasten, zal ook in de catalogus als zodanig terug te vinden zijn en is voor iedereen ter inzage. De meest bijzondere boeken uit Ter Braaks collectie, waaronder ook de door het WEG geadopteerde, zullen bovendien binnen afzienbare tijd tentoongesteld worden onder de vorm van een web-expositie.

Meer lezen

Zie voor meer informatie over de bibliotheek van Ter Braak www.bibliotheek.leidenuniv.nl/nieuws/ter-braak.html. Alle genoemde teksten van Ter Braak zijn te vinden via www.mennoterbraak.nl. Over zijn rol in de waarderingsgeschiedenis van Elsschot schreven o.a. Nel van Dijk, *De politiek van de literatuurkritiek. De reputatieopbouw van Menno ter Braak in de Nederlandse letteren* (Delft, 1994), p. 89-114, en Koen Rymanants, ‘Elsschot en de Forumianen. Aspecten van de kritische receptie van zijn proza (1933-1939)’ (*Spiegel der Letteren*, 2000, p. 19-48). Zie over de presentexemplaren van *Pensioen* Vic van de Reijt, *Elsschot. Leven en werken van Alfons De Ridder* (Amsterdam, 2011), p. 257-258, en over *Het Been* Peter de Bruijn, “Nu is Boorman voor ons gered”. Onbekende brieven van Menno ter Braak’ (*De Parelduiker*, 2001,4/5, p. 55-67).

‘Het is Zijn exemplaar’

De verzamelaar – Maurice Lecluyse

Martine Cuyt/foto's Alain Giebens

Het verzamelvuur van Maurice Lecluyse ontstak toen hij in 1989 een exemplaar van ‘Villa des Roses’ in een etalage zag. Hij zou niet meer ophouden met werk van Elsschot én Alfons De Ridder aan te kopen. ‘Ik verzamel alles van en omtrent de schrijver en zakenman,’ zegt Maurice Lecluyse (77) uit het Belgische Bellegem. Twee exclusieve handpalmgrote aantekenboekjes van de schrijvende zakenman slaan vervolgens uw verslaggever even buiten westen.

Als je de computerkamer annex bibliotheek annex schatkamer van de West-Vlaamse wiskundige Maurice Lecluyse binnenloopt, verwelkomen Wies Moens en Willem Elsschot je. Moens als houtsnede van Frans Van Immerseel, Elsschot ten voeten uit voor de lens van fotograaf Rik Selleslags.

De banden zijn netjes gerangschikt, streng schouder aan schouder. Slechts hier een daar is nog een vierkante centimeter ruimte, naast het dodenmasker (nummer 3 van 12 exemplaren) van Alfons De Ridder, bijvoorbeeld.

‘Vroeger ging ik vier keer per jaar naar mijn vaste antiquariaten in Antwerpen en net over de Nederlandse grens en bezocht ik vele veilingen. Die boekhandels komen er tegenwoordig niet meer van en op veilingen koop ik inmiddels online,’ zegt de verzamelaar. ‘Alleen naar Damme zak ik nog af.’

‘Na Elsschot ben ik ook zijn collega’s Paul van Ostaijen en Cyriel Buysse begonnen te verzamelen. Ik ben vervolgens gaan verfijnen naar Vlaamse genummerde exemplaren.’

Vóór Elsschot kocht ik wel eens wat bijzonders uit de afdelingen planten en dieren. Mijn aanvankelijke droom was namelijk bioloog worden.’

Dwaallicht

Hoe het begon.

‘Elsschot heb ik leren kennen op mijn zeventiende, dankzij mijn leraar Nederlands. In de tweede Latijn-wiskunde moesten we *Het Dwaallicht* lezen. Ik vond dat een goed boek, maar daar bleef het toen bij. Het was vele jaren later, in 1989, toen ik in Antwerpen een exemplaar van zijn debuut *Villa des Roses* in de etalage van een antiquariaat zag liggen, dat ik weer werd gegrepen door de schrijver. Datzelfde jaar kocht ik mijn eerste *Villa* bij

antiquariaat Aioloz in Leiden: eerste druk, 12.600 Belgische frank, zowat 315 euro.

Negen jaar later verwierf ik mijn meest bijzondere *Villa*.’

Hij schuift een in rood leder gebonden exemplaar uit het foedraal. ‘Maak maar open’, nodigt hij. Ik hoef niet eens witte handschoenen aan. Ik pel bladzij na bladzij en vind links naast het titelblad, helemaal bovenaan in koningsblauwe inkt:

Aan Jan Greshoff

Zijn toegenegen

A De Ridder

Antwerpen, 12 April 1938

Maurice, die zich graag Maurits laat noemen, ‘Ik ben tenslotte flamingant’, zit als een waardig beheerder van de collectie Elsschot/DeRidder aan de andere kant van de schrijftafel, en checkt de gegevens op de computer, zijn externe geheugen.

Maurice Lecluyse, bestuurder-beheerder van de Elsschot-collectie Lecluyse sinds 1989. Hij toont de exclusieve handpalmgrote aantekenboekjes van Alfons De Ridder/Willem Elsschot.

‘Interesseer je je voor Greshoff? Toon ik je nog wat.’

Hij memoreert een paar gegevens en komt vervolgens aanzetten met een band van *De Verlossing* uit 1921. De Ridder heeft de Nederlandse dichter-criticus duidelijk vier jaar eerder (dwz vier jaar voor de opdracht-*Villa des Roses* van 1938) een exemplaar van *De Verlossing* cadeau gedaan:

5-1-1934

Aan Jan Greshoff

Zijn dankbare

A. De Ridder

Niet vreemd dat De Ridder dankbaar is: Greshoff ‘berispte’ Elsschot op 21 januari 1933 dat hij tien jaar lang niets had gepubliceerd (*Lijmen* dateert van 1924) en gaf zo de zweepslag voor *Kaas*.

‘Toeval’, verklaart Lecluyse zijn ‘dubbele Greshoff’. ‘Ik heb niet speciaal op Greshoff gezocht. En neen, niet alle boeken hebben een opdracht’, grinnikt hij.

De beheerder wijst een rij aan in een boekenwand, onder een reeksje van het tijdschrift *Groot Nederland* en andere collectiegerelateerde tijdschriften: ‘Dit zijn alle eerste drukken van alle werken van Elsschot plus alle volgende drukken tot zijn dood. Het setje is compleet.’

Daaronder zit een plank met vertalingen in boekvorm, maar ook een kopie van een licentiaatsverhandeling: een Spaanse vertaling van *Tsjip*. Daaronder: óver Elsschot: het brievenboek, biografieën en tal van andere werken over leven en werk van Elsschot.

‘Een groot aantal hiervan komt van mijn lidmaatschap van het Willem Elsschot Genootschap’, zegt Lecluyse.

Salontafelboeken

Vallen op aan de volgende wand: rijen opbergdozen, vol knipsels en bijlagen over Elsschot. En vervolgens: de salontafelboeken die Elsschot liet verschijnen als uitgever, of waaraan hij meewerkte als advertentie-acquisiteur, onder zijn burgernaam Alfons De Ridder.

Lecluyse toont het lijstje op zijn computer:

Maurice Lecluyse zoekt een Elsschot.

De VIIe Olympiade en de Feesten van Antwerpen in 1920 – La VIIme Olympiade et les Fêtes d’Anvers 1920, Antwerpen, La Propagande Commerciale Leclercq et De Ridder [1920]. Blz. 192.

VIIe Olympiade Anvers 1920. Programme officiel. [Antwerpen, z. uitg., 1920]. 13.7 x 21.3. Blz. 64, geniete

brochure. Met o. a. reclames voor ‘La Propagande Commerciale’, Place verte 1, Anvers en ‘L. D. de Haas, Rue de la Reinette 11, Brussels’ (k).

Annuaire des Ports Belges, Commerce, l’Industrie, Navigation, Transport, 1, Place Verte, Anvers. 1922.

Annuaire Belge des Ports, de l’Industrie et du Commerce, [Anvers], Société Anonyme d’Éditions Commerciale et Industrielles, (2ème Édition) [1923].

En ga zo maar door. ‘Oh ja,’ zegt hij, ‘De k staat voor kopie, de dubbele e voor origineel.’ We zien vooral ee’s.

Komen uit de kast: een schitterend intacte *De Juweelenstoet, uitgegaan te Antwerpen, den 12, 15 en 19 Augustus 1923*, volleder met goudopdruk, 14 chromolitho’s en 57 foto’s in sepia. En dan zwijgen we nog over de papiersoort. De in donkerrood leer gebonden, meer uit de kluiten gewassen *Mémorial Jubilaire du Cardinal Mercier 1874 – 1924*, doet *De Juweelenstoet* concurrentie aan. Volgen nog: één van duizend exemplaren op *featherweight* van het *Gedenkboek der Rubensfeesten Antwerpen 1927*, de *Guide des Musées Belges*, alsook de Engelse versie; de Algemene, officiële catalogus van de *Wereldtentoonstelling voor Koloniën, Zeevaart en Vlaamsche Kunst. Antwerpen 1930*.

Het roodlederen huldeboek aan kardinaal Mercier.

Onbereikbaar hoog en zwaar in de kast ligt een exemplaar van 1830 – 1930 *Livre d’Or du Centenaire de l’Indépendance Belge Sous le Haut Patronage de Sa Majesté le Roi Albert* (Brussel – Antwerpen, Leclercq, De Ridder en De Haas, 1930) te rusten als goede wijn.

Het stapeltje almanakken in lichte, kartonnen band vlakbij staat in schril contrast met de rijkelijk op bijzonder papier en beperkte, genummerde oplage uitgegeven huldeboeken van de bovenste plank. De manier van werken was identiek: advertenties werven, boek uitgeven, met bij voorkeur een voorwoord van een hooggeplaatste en in de markt zetten.

De *Almanakken der Kroostrijke Gezinnen* mogen in de kast aanleunen bij de beroemde *Snoeck’s grote en kleine Almanakken* (1943 tot 1960).

Mosterd

Als interludium krijgen we een soort van bestrikte pralinedoos in handen. Ze blijkt deel uit te maken van een bibliothele editie van de mosterdgedichten. Naast ‘de bonbondoos’ staan twee schone potjes Tierentynmos-

Eén van de Almanakken van Lecluyse.

terd, maar het getekende portret van de schrijver blijft een masterdtkleur vasthouden.

Lecluyse's vrouw Finetje (voornaamgenote van Fine, de vrouw van De Ridder) biedt in een andere ruimte kruiden-thee aan en verklapt dat ze geen 'fan is van Elsschot. Ik geloof niet dat hij een aangenaam man was. "Hoe die tegen zijn vrouw deed!" Ik beken: ik ontstof zijn dodenmasker met tegenzin. Ik moet dan altijd aan Fine denken.'

Foedralen

Lecluyse heeft het lichte streekbier *Blauw*, 'wordt gebrouwen door de buurman', als verfrissing achter de kiezen en is klaar voor de tweede ronde. De kluis gaat open. Hier zou tromgeroffel passen.

Eén voor één haalt hij zijn schatten boven. Zowat alles wat hij toont is door de handen van zijn boekbinder gegaan. Die ontwierp foedralen, mappen en andere vormen van decoratieve bescherming voor boeken en documenten. Sinds 1999 plakt overal het ex-libris Lecluyse-Vanderbeken in.

Lecluyse vouwt een A3-grote-flyer-avant-la-lettre open, tweetalig Nederlands en Frans, die werft voor de tweede uitgave van de 'OFFICIEELE AGENDA van de Stad Antwerpen voor Haven, Scheepvaart, Handel en Nijverheid', de dato 25 augustus 1937, 'een volstrekt officieele uitgave onder controle en verantwoordelijkheid van het Stadsbestuur, opgevat als een propagandamiddel, hoofdzakelijk ten bate van de haven, in ruimeren zin ook van alle Antwerpsche bedrijven.'

Op de tweede pagina, onder het kopje PUBLICITEITSAGENT, komt:

'Met het werven van publiciteit onder rechtstreeksch toezicht en voor rekening van het Stadsbestuur en met

alle onderhandelingen tot dat doel, werd door het College van Burgemeester en Schepenen in volle vertrouwen opnieuw de hier te goeder naam en faam bekendstaande firma A. De Ridder, Lemméstraat 21, belast.'

'Heb ik in 2003 gekocht bij het inmiddels ter ziele gegane antiquariaat Vulcanus', vindt Lecluyse met de vingers op het toetsenbord. 'Voor vijftig euro. De map eromheen was wellicht duurder,' grinnikt hij.

Zijn exemplaar

De schatten concurreren onderling met elkaar. De bliksem slaat in als Maurice Lecluyse het *Nieuw Vlaamsch Tijdschrift* uit de op maat gemaakte opbergmap haalt: 1ste jaargang, april 1946. 'Hierin staat *Het Dwaallicht*, zoals je weet. Maar, kijk naar de aantekeningen in de marges: het is Zijn exemplaar.' Dit is het zogenaamde M8 (achtste manuscript), zoals de vorsers van het Constantijn Huygens Instituut, die het verzameld werk van Elsschot bezorgden, het noemen. Elsschot koos voor een tiental woord- en zinsvarianten en voegde de passage over het communisme toe.

'Jazeker, de mensen van het Instituut zijn hier over de vloer geweest en ook andere onderzoekers zijn welkom. Waarom niet?'

Hij bergt het tijdschrift weer op in zijn kluis, brengt een nieuwe doos ter tafel, opent die tergend langzaam. De spanning stijgt.

Twee notitieboekjes glimmen even sterk als de ogen van de bezitter. 'Haal maar uit,' zegt hij.

Handpalmgroot

De ingelegde lintjes hebben de boekjes in een mum uit hun uitgespaarde vakjes. De bliksem slaat voor de tweede keer en nog harder in. Al het goud van koning Midas verbleekt. Ik geef mijn handen de opdracht niet te trillen of te zweten en leg boekje één in mijn rechterhandpalm.

De eerste pagina staat vol namen van kinderen, vrienden en andere contacten mét telefoon- of rekeningnummer: Adèle, Walter, Willem, Kliniek, Hof ter Beke, mijn

postcheck, Frans Smits, Veen gebr., Cleopatra,... alles in het kleine, haast kalligrafische handschrift van De Ridder.

Hoeveel dichter kun je bij je verzamelsubject komen? De respectieve boekjes hebben vast jarenlang in een binnenzak vlakbij De Ridders hart gezeten.

Close-up van een authentiek notitieboekje van Elsschot/De Ridder, met goed zichtbaar: een ontwerp voor een krantenkiosk.

Het eerste aantekenboekje loopt van 27.6.45 tot 17.5.49. Het tweede volgt van 21.5.49 tot 22.12.50 en telt 51 beschreven pagina's met onder andere schetsen van krantenkiosken.

Hoe noemt Lecluyse deze hoogst persoonlijke parafernalia? 'Een schat,' zegt hij. 'En de schat heeft mij gevonden. Over het eerste heeft een boekhandelaar uit Antwerpen me gebeld, het tweede kocht ik op een veiling. Prijskaartje? Samen: 3700 euro.'

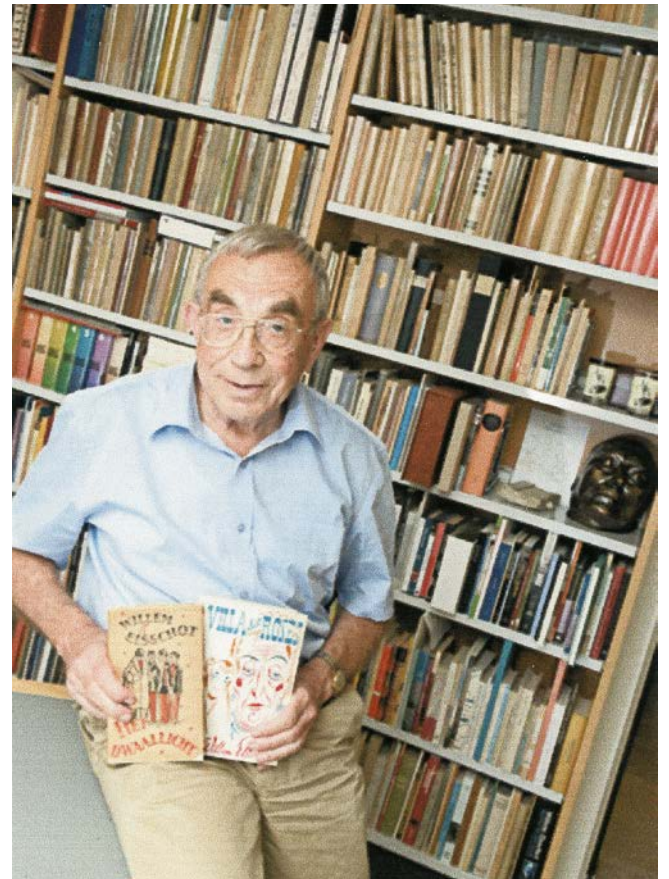
'Zo'n boekje is mijn op één na duurste Elsschot-aankoop geweest', bekennt hij. 'Voor de *Villa des Roses* aan Greshoff betaalde ik in 1998 105.000 frank. Ik koop wanneer het de moeite en zijn centen waard is,' zegt Lecluyse.

Het is vol van schatten hier (of had ik dat al gezegd?). Je waant je in een afdeling van een letterkundig museum. De verzamelaar toont foto's, cassettebandjes vol interviews over Elsschot, de ontwerptekeningen voor het Elsschotmonument van Wilfried Pas (Mechelseplein Antwerpen). 'Kom maar eens mee naar de woonkamer', nodigt hij. Daar staat de 'draagbare' versie van het monument. 'Misschien ben ik daar nog het trotst op, én op het dodenmasker.'

Dan toont hij een plastic hoesje waar meteen de brede rouwband door schijnt: het dubbele overlijdensbericht van Alfons De Ridder (Willem Elsschot) (31 mei 1960) en zijn echtgenote, Josephine Scheurwegen, die een dag later (1 juni 1960) stierf.

Vlaamse Boekenweek

Lecluyse zet zijn rubriek 'handschrift' verder. Hij opent het veilingboekje uit 1958 van de collectie Walter Vaes,

Lecluyse met de eerste titel die hij van Elsschot las en de eerste die hij in een etalage zag (niet de respectieve banden): 'Het Dwaallicht', 'Villa des Roses'. Let op de achtergrond op de Elsschotbibliotheek, het dodenmasker van De Ridder en daarboven: de potjes Tierenteynmonsterd.

een jeugdvriend van De Ridder, tevens schilder, 'met prijsnotities van De Ridder'.

De verzamelaar tovert een in het brievenboek opgenomen brief en prentbriefkaart aan de Nederlandse literair journalist Hans Roest. En hoewel het om een schrijven aan een collega gaat, verovert het volgende pakketje geheel mijn hart.

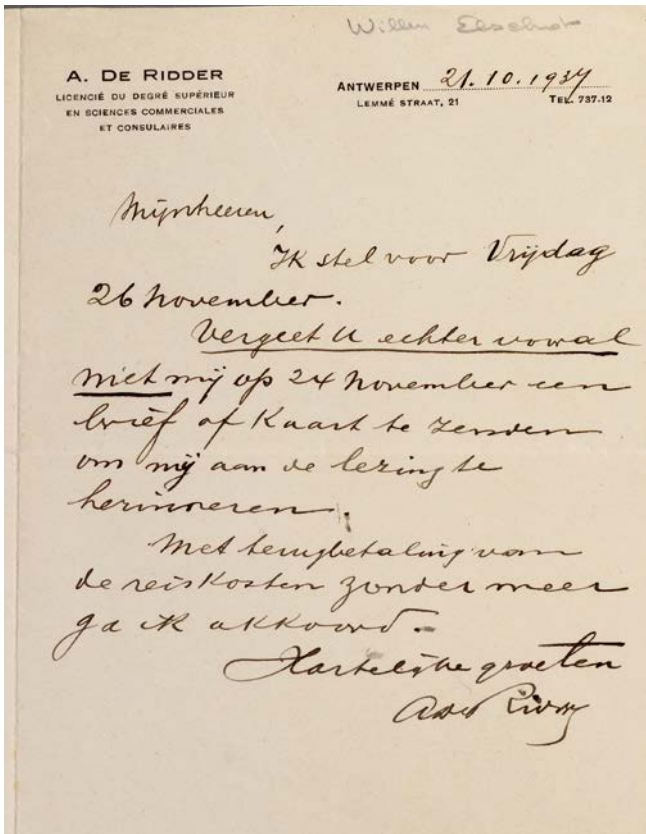
Een kleine correspondentie tussen Karel Verstraete en Frans Devriendt en Willem Elsschot uit 1937 bewijst dat Elsschot is ingegaan op het voorstel om uit eigen werk voor te lezen tijdens de Vlaamse Boekenweek in Oostende op vrijdag 26 november van dat jaar.

Lecluyse laat de briefkaart van Verstraete [mogelijk de secretaris van Gérard Hubert, directeur van de Bibliothèques des Gares, S.A.B.G.] uit Molenbeek aan de Oostendse boekhandelaar Frans Devriendt [de Internationale Boekhandel] lezen.

De eerste heeft uit naam van de boekhandelaar Elsschot (en Cyriel Verschaeve) geïnviteerd en stuurt samen met de brief die dit meldt (7.10.37) de gele kaart van Elsschot met bevestiging. [De bijgevoegde kopie van de aan Elsschot gestuurde brief ontbreekt.]

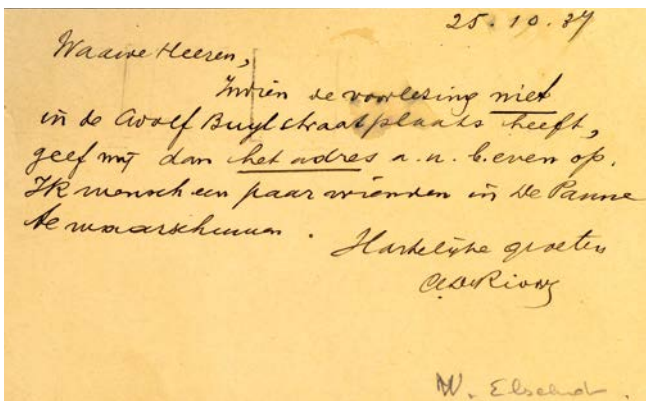
Lecluyse toont de briefkaart van Elsschot.

Een groot vel met briefhoofd A. De Ridder, licencié... d.d. 21.10.37 laat vervolgens lezen dat De Ridder zelf

een datumvoorstel doet, nadrukkelijk vraagt een herinnering te sturen twee dagen voor de lezing en... dat hij, wat het honorarium betreft, 'tevreden is met terugbetaling van de reiskosten. [sic]'

Op 25.10.37 stuurt de schrijver nog een briefkaart. Hij heeft duidelijk iets vernomen over een adreswijziging en vraagt om het nieuwe adres, ook om enkele vrienden in De Panne te kunnen inzien.

Briefkaart van A. De Ridder d.d. 25.10. 37.

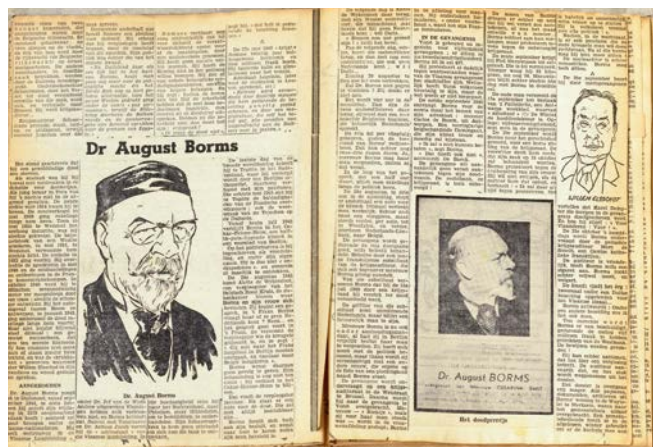
[In zijn boek *Vlaams proza tussen tekstgenese en discursieve identiteit* heeft Julien Vermeulen het in dit verband nog over een bedankbriefje van De Ridder achteraf, maar het is onduidelijk waar zich dat bevindt.]

'Zeker is het een uitdaging om dat hele dossiertje in bezit te krijgen', zucht Lecluyse. 'Wat graag.'

Borms

'Een kleine 500 werken samen', schat de schatbewaarder de grootte van zijn Elsschotcollectie. 'Mijn recentste Elsschotaankoop? De goedkoopste uit de verzameling, want gratis.'

Hij haalt een pas verworven dik schrift waarop 1939-1945, uit het dossier van 't Pallieterke', processen en tot de randen gevuld met knipsels. Het dossier valt haast automatisch open op Borms en Elsschot.

De recentste en goedkoopste (want gratis) aanwinst in de Elsschotcollectie van Maurice Lecluyse: een knipselmap vol rechtszaken uit het rechtse blad 't Pallieterke'. U ziet de pagina's Borms en Elsschot.

'Een advocaat uit de buurt heeft zijn hele bibliotheek nagelaten aan het Vlaams ziekenfonds. Ik mocht er wat uit kiezen en dit is wat ik vond.'

De verzamelaar declameert uit het hoofd:

'Gij dacht, o lijdzaam volk, dat 't gruwelijk getij der oude tyrannie voor immer was voorbij.

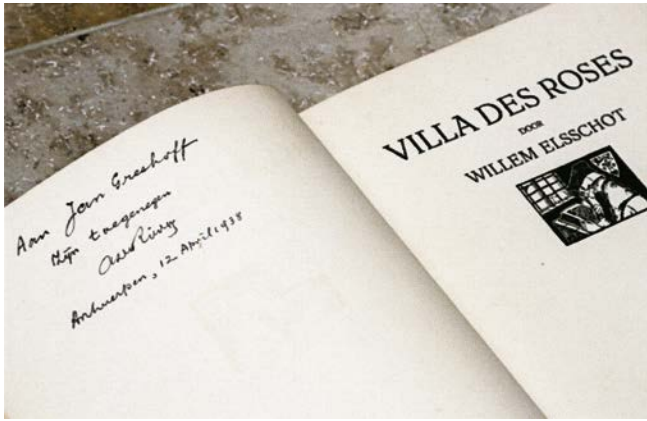
Weet nu dan dat uw stem door niemand wordt aanhoord,

zolang gij stamelend bidt of bedelt bij de poort.'

Hoe Lecluyse over het Bormsgedicht denkt? 'Wat een stem, wat een volkswijsheid! Het is een beetje antigodsdienstig, maar het is één van mijn "leuzen".'

Volgende strofe uit 'Spijt' geeft Lecluyse op als absoluut favoriete regels Elsschot:

*Priesters zalven en beloven,
maar ik kan het niet geloven.*

Eén van de pronkstukken uit de collectie-Lecluyse: de eerste druk van 'Villa des Roses', met opdracht aan de Nederlandse dichter-criticus Jan Greshoff.

Neen, er is geen wenden aan:
als wij dood zijn is 't gedaan.

Lecluyse: 'Zal ik dan nu nog maar even doorgaan met verzamelen?'

Geraadpleegde werken

Vic van de Reijt: *Elsschot, Leven en werken van Alfons De Ridder*, Athenaeum-Polak & Van Genneep, 2011.

Vic van de Reijt en Lidewijde Paris: *Willem Elsschot. Brieven*, Querido, 1993.

Julien Vermeulen: *Vlaams proza tussen tekstgenese en discursieve identiteit*, Garant, 2007.

Willem Elsschot: *Verzameld werk*, Querido, 1989.

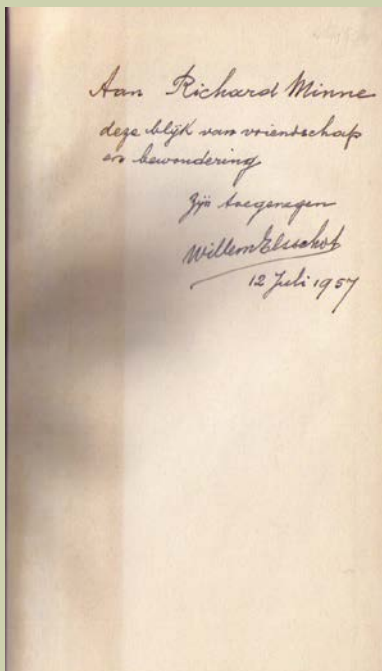
Willem Elsschot: *Het Dwaallicht*, Athenaeum-Polak & Van Genneep, tekstbezorging: Peter de Bruijn, Constantijn Huygens Instituut der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

Vlaanderen, jaargang 45, nr. 5, nov-dec, 1996

Martine Cuyt

(° 1966) is literair journaliste. Ze bezorgde, samen met Jeroen Olyslaegers, *Eenzaam spelen met Pompon* van Louis Paul Boon (2005). Over Elsschot maakte ze in 2000 de krantenbijlage *Van De Ridder tot Elsschot* voor *Gazet van Antwerpen*. In 2004 kwam haar caleidoscopische biografie *Man van woorden* bij Meulenhoff-Manteau. Drie jaar later publiceerde ze een kortverhaal in de Elsschotspecial *Nieuwe kaas* van het literaire tijdschrift *DWB* (2007/1).

Gezocht: geschreven boekopdrachten Willem Elsschot/A. De Ridder

Het W.E.G. is op zoek naar geschreven boekopdrachten van de schrijver over wie dit ledenblad gaat. Heeft u in de vitrine- of andere pronkkast, of gewoon in de boekenkast een exemplaar staan van één (of meerdere) van Elsschots boeken MET opdracht? Wees dan zo gul daarvan een digitaal beeld door te sturen of het genootschap op de hoogte te stellen.

Bedoeling is dat er op termijn een boekje verschijnt waarin deze opdrachten van W. Elsschot/A. De Ridder/Fons,.. worden gebundeld.

Ook de huldeboeken en andere non-fictiewerken die Alfons De Ridder uitbracht mét dédicace zijn van harte welkom.

En zelfs als u een boek van iemand anders dan Elsschot in bezit heeft, maar wel gesigneerd door Elsschot, willen wij dat graag horen.

En nog: omdat het erop lijkt dat we ook een apart hoofdstukje met handgeschreven boekopdrachten van anderen, gericht aan Elsschot, zullen kunnen toevoegen, zijn ook deze beslist interessant.

Dank alvast!

Stuurt u vooral een digitaal beeld, of een kopie van het opdrachtblad naar: cyriel.van.tilborghg@weg.be

Op papier: WEG vzw, Wezelsebaan 195, 2900 Schoten, België

Faxen kan ook: + 32 (0)3 666 78 70

Dankjewel Alfons De Ridder voor al die mooie dingen

Kathleen Cools

Zo'n lezing voor een veeleisend en uiterst geïnformeerd gezelschap: is dat wel iets voor mij? Die bedenking borrelde meteen bij me op, toen ik ergens in de herfst van vorig jaar de vraag kreeg om hier te komen spreken. Vraag van Cyriel Van Tilborgh, u kent hem allemaal, op de hem geheel eigen minzame wijze. Tussen haakjes, een vraag die mij spontaan ook met veel trots vervulde. Dat is niet moeilijk. U weet allemaal dat het ego van de doorsnee media-mens bijzonder makkelijk te lijmen valt...

Terwijl ik nog aan het bekomen was van de eer die mij te beurt viel, schetste Cyriel, zacht en zalvend, de rest van het plaatje. Een *Canvas*-gezicht op deze avond, dat is altijd bonus. Maar de subtiele combinatie met Koen Geens, die zou wonderlijk kunnen werken. En Meneer de Minister, deze man die verbluffende zinsneden laat opborrelen als was hij Elsschot in hoogsteigen persoon, of het nu over zijn kortgeschoren kapsel gaat, de media of over belastingen (ik heb het vorige week nog van nabij meegemaakt): DEZE MAN had al toegezegd. Of ik dus ook zo vriendelijk zou willen zijn? Ik vertaal vrij: beste Kathleen, wees nu gewoon geen spelbreker, we hebben de minister, nu jij nog. Daar ging mijn journalistieke eigendunk, in één klap grondig afgeserveerd. En ik verdien het! Ministers live op uitzending aan de oren trekken 'dat ze nog wat meer als een minister moeten leren praten', dat vraagt om een kleine revanche. Maar geef toe: een politiek interview, waarbij een antwoord gemiddeld uit zés woorden bestaat, zoals Koen Geens deed, het is grappig en tegelijkertijd du jamais vu. Ik bedenk net, mocht het de norm zijn, die zes woorden, het zou de VRT handenvol geld besparen. *Terzake*

Geens & Cools op veertiende Willem Elsschot Benefietdiner

Koen Geens, kersvers minister van Financiën in de federale regering van België, was 25 februari 2014 gestrikt als spreker op het veertiende Willem Elsschot Benefietdiner in Antwerpen. Ook nu waren er meer dan vijfhonderd deelnemers naar de KBC-Boerentoren gekomen. De tweede spreker was politiek journaliste Kathleen Cools, bekend van de VRT-programma's *Terzake* en *Reyers Laat*. Geens & Cools werden ingeleid door Karel Verhoeven, hoofdredacteur van *De Standaard*. De teksten van hun toespraken staan op deze en volgende pagina's.

zou veel korter duren, want een interview zou gemiddeld twee minuutjes in beslag nemen. En die Moeder aller Verkiezingen: op een paar dagen tijd zou heel de campagne afgehaspeld zijn... Niet dus. Intussen heeft de minister leren praten als een échte minister. Zonder twijfel door toedoen van één of andere Laarmans bij CD&V, die de minister én zijn kabinet eens goed onder handen heeft genomen. Ik noem – uiteraard, dat moet u begrijpen – géén namen...

Maar dit verder geheel terzijde, om het met Godfried Bomans te zeggen. Het is een voorrecht om hier te mogen spreken voor uw genootschap, en voor minister Geens. Bovendien, laat dat duidelijk zijn, heb ik wel degelijk iets met Elsschot. Eerst en vooral – een doorslaggevend argument – ben ik geboren en getogen in deze prachtige stad. Nog altijd kom ik af en toe in Quinten Matsijs, de kenners weten meteen welk café ik bedoel. En eigenlijk tijdens mijn kinderjaren al kwam ik de auteur geregeld op het spoor, al besepte ik dat toen zelf nog niet. Zo was er mijn vader, die heel af en toe aan het declameren ging, ergens tijdens de laatste uren van een feest, of het kon ook wel eens gebeuren als ons slecht nieuws bereikte over de huwelijksperikelen van familieleden of vrienden. Voor mij als acht- of negenjarige klonk het toen als een bezwering, dit fragment uit het beruchte gedicht van Elsschot, vier onverbiddelijke regels, en daar ging mijn vader dan, met de nodige dramatiek:

'Maar doodslaan deed hij niet, want tussen droom en daad staan wetten in de weg en praktische bezwaren, en ook weemoedigheid, die niemand kan verklaren, en die des avonds komt, wanneer men slapen gaat.'

...Alleen iemand als mijn vader kwam er mee weg om met zijn exuberante humor Het gitzwarte Huwelijk om te buigen tot een soort universele en onschuldige gelatenheid, vele Vlaamse generaties lang misschien gedeeld door ontelbare gehuwden. Tussen haakjes, ze stellen het nog altijd bijzonder goed, hij en mijn moeder, een heel leven lang bijna zijn ze nu samen, tot mekaars grote (en onze!) tevredenheid...

Elsschot dook nog vaker op. Bijvoorbeeld tijdens bezoekjes aan het kerkhof van Silsburg, Silsburg, in Deurne, is de minder flamboyante tegenhanger van Schoonselhof, waar Elsschot begraven ligt, maar het ademt een beetje dezelfde sfeer. Ook op Silsburg liggen een paar grote Antwerpenaren, zoals schrijver Paul Lebeau, wielrenner Stan

Ockers of kunstschilder Alfred Ost. Ik kwam er als kind geregeld om het graf te groeten van mijn grootouders. Vooral het opschrift op de zerk van de Cools-clan, de ouders van mijn vader, biologeerde me elke keer opnieuw, vrij naar – alweer – Elsschot, maar ook dat wist ik toen niet. U kent het zonder twijfel allemaal:

Kathleen Cools, de politieke leading lady van de VRT.

‘De aarde is niet uit haar baan gedreven
toen uw hart bleef stille staan,
de sterren zijn niet uitgegaan
en ’t huis is overeind gebleven.’

Ik ben er echt heel lang niet meer geweest, op Silsburg, maar ik wil snel nog eens gaan: wat zo’n voordracht al niet in beweging kan zetten... Navraag bij mijn moeder leerde me dat het graf van mijn grootouders, een levenslange concessie, er nog is, maar dat de plaat mét opschrift, jaren geleden gestolen werd... Ongetwijfeld een kenner. Wie na dit diner vertrouwelijke informatie met mij wil uitwisselen: dat kan, in alle discretie.

Tot daar mijn kinderlijke episode van onwetendheid. Voor wat nu volgt, moet ik u waarschuwen. Ik zal zo meteen een zin uitspreken die erg blasé kan overkomen, maar die helemaal niet zo is bedoeld... Hier gaan we. ‘Sinds ik Elsschot echt leerde kennen, zijn de schrijver en z’n werk altijd in mijn leven gebleven.’ Dat klinkt behoorlijk aanstellerig, dat weet ik. Maar het zit eigenlijk zo: toen ik Elsschot begon te lezen, was dat een feest, maar wat hij deed met *Lijmen/Het Been* was voor mij een OPENBARING. Hoe kan je zo de vinger leggen op die onvrede over je eigen verstikkende situatie? En dan die frustratie gebruiken als inspiratie voor dat magistrale werk? En ten slotte er in slagen om een halve samenleving een spiegel voor te houden? En of we dat nu graag horen of niet, dat ontluisterende beeld over ons reilen en zeilen, die spiegel, die blijft hyperactueel tot op de dag van vandaag. En dus is het niet zo vreemd, dat ie in mijn leven is gebleven, en dat ik heel dikwijls de uitdrukking mag gebruiken, in deze of gene situatie, en uitroep: dit is echt *Lijmen/Het Been!*

De meest voor de hand liggende voorbeelden zijn natuurlijk de meest concrete, en ook de meest herkenbare.

Want het overkomt ons allemaal. Wat denkt u van deze? Ik was nog niet lang moeder geworden, jong dus en argeeloos, toen een appelboer aanbelde. Een sappig exemplaar van zijn oogst opengesneden in de hand, overdonderde hij me met z’n appel-retoriek. Super-kwaliteit, ze zouden maandenlang in de kelder overwinteren, haast onbespoten, en ik deed een koopje, zo’n scherpe prijs. Tien minuten en zestig of zeventig kilo appels later voelde ik nog geen nattigheid. De ontzuivering kwam toen bleek dat de Delhaize om de hoek werkte voor de helft van de prijs. Dat waren bovendien knapperig verse appels. De mijne lagen na twee weken in de kelder te zweten en te krimpen, de omschrijving ‘rotte plek’ is een understatement. U vermoedde het al: Appelmans heeft zich in onze buurt nooit meer laten zien... Dit verhaal laat ik heel soms nog eens komen bovendrijven, in goed gezelschap bij een lekker glas, waarbij je ook je eigen onzin op tafel legt, afgerond met die drie woorden, die alles samenvatten: *Lijmen/Het Been*.

Meer dan vijfhonderd deelnemers in de Boerentoren.

Als je er voor openstaat, is Willem Elsschot met zijn spiegel overal. Meer nog, het is soms echt bevrijdend om de oefening te maken. Om *Lijmen/Het Been* in je dagelijkse leven toe te laten. Het biedt je de heerlijke kans om af en toe een stap te zetten UIT de voor de hand liggende patronen van ons denken en doen, UIT het geraas en gebral van onze voortdurende samenleving, uit dat ‘frame’ te stappen van nieuwigheden, ideeën en gebeurtenissen, al die dingen waar u elke keer opnieuw weer helemaal ‘mee’ moet mee zijn... Vreest u niet: ik zal met deze voordracht niet plots de betuttelende toer opgaan. Dat is wel het laatste wat ik wil, nog veel minder zou ik een onbehaaglijke sfeer willen oproepen aan deze feestelijke tafels. In heel veel gevallen is *Lijmen/Het Been* ook helemaal niet érg. Zolang we maar beseffen dat het er IS, en dat we er allemaal vatbaar voor zijn. Mag ik u dus gewoon – heel even maar – meenemen op mijn *Lijmen/Het Been*-gedachten-trein van de voorbije maanden?

Liet u onlangs ook zo’n filmpje maken, vriendelijk aangeboden na tien jaar facebook? De samenvatting van MIJN leven bleek te bestaan uit Italië, mijn kat, een zons-

ondergang, een glas champagne en allerlei mannen op mijn werk. Ik gebruik het ding louter professioneel (ik zou bijna durven zeggen: voor mijn fans) en dus is er geen spatje te zien van het allerbelangrijkste in mijn leven: mijn gezin. Ik lijm mijn virtuele vrienden met mijn virtuele leven, u lijmt uw vrienden, en wij met z'n allen mekaar. Mijn zoon – een vrolijk facebooker – vertrouwde me onlangs toe dat facebook zijn generatie ook al eens kan teneerdrukken. ‘Scroll’ door de foto’s en je ziet hoe je vrienden een indrukwekkend leven aan mekaar rijgen: snowboarden in Aspen, adembenemende natuurparken in Canada, chillen in Berlijn en ergens nog een belangrijk moment in Amsterdam. Wat zijn wij met z'n allen – om het op zijn Peulengaleis te zeggen – ‘Interessante Mensen’, niet één dood moment. Niks mis mee, al dat gelijm, zolang we het maar beseffen. En daar loopt het wel eens fout. Als blijkt dat we 150 vind-ik-leuks verder niks hebben gemerkt. Iemand wordt ziek, of eenzaam, een tiener werd gruwelijk gepest, de man of vrouw met burn out duikt onder. Voor die Weltschmerz is facebook niet de plaats, natuurlijk niet. Geen nood. Als blijkt dat wij er allemaal, interessante mensen, almaar vaker last van hebben, van die Weltschmerz, hoe meer we ons gaan laven aan kant en klare troost. Dan kopen we met z'n allen het Grote Geluk-boek bijvoorbeeld, een gigantisch succes. Wat een prachtig voorbeeld van *Lijmen/Het Been* anno 2014 (ik trap nu zonder twijfel op een paar zere tenen, maar iemand moet het doen). Meneer we dat nu echt? Hebben wij ons echt door al die belangrijke onderzoekers en wereldleiders laten vertellen wat geluk precies is en hoe ze het hebben bereikt? Om vervolgens vast te stellen wat een ‘loser’ je bent, als het je zelfs met al die informatie niet lukt...? Gelukkig. (Vergeeft u me dat woord!) Ook voor de andere problemen in het leven is er nu nét een nieuwe versie: het Grote Boek over de Liefde. Onlangs met Valentijn te koop voor één euro bij één of andere krant... (Grapje, Karel!)

Maar laat ik zeker mezelf niet sparen. Lijmen – wat dacht u – is ook in ruime mate ingeburgerd in de wereld van de media en de journalistiek. Eerst en vooral is er het vrij onschuldige fenomeen, van alle tijden, dat niets ooit is wat het lijkt. Mensen die zich op het scherm sympathiek voordoen, blijken in het echte leven niet zo prettig. En vice versa. Je hebt mensen die de perceptie tegen zich hebben. Ogenscheinlijk saai, maar eigenlijk met veel humor. Of streng voor de camera, en in werkelijkheid een zacht eitje. Maar hoe futiel is dit bescheiden lijmen van de kijker in het licht van het grotere werk? Dat grotere werk, dat is wat wij, journalisten, dag in dag uit bedrijven. De trein van alle nieuws, van grote en kleine en spectaculaire verhalen, stoomt elke dag luid door, zonder veel kleerscheuren. Ogenscheinlijk stelt de Vierde Macht het goed, en dat zeg ik zonder cynisme. Ik geloof niet in doemdenken, en ook niet in coryfeeën-op-leeftijd, die roepen dat het vroeger zoveel beter was, ook al is niet duidelijk waarom. Maar

laten we goed beseffen, en ik zeg ‘we’: terwijl we zo druk bezig zijn, ontbreekt ons de tijd voor de belangrijke truuk met *Lijmen/Het Been*. En zo zwermen we mee, haast met de discipline van een mierenleger, op sleeptouw genomen door ons nieuwste onderwerp. Lijmen we soms niet te veel onze algemene eenheidsworst, vanuit een veilige journalistieke cocon? Syrië, Egypte of Oekraïne: het is de strijd van goed tegen kwaad. We dompelen ons soms zo snel onder in dat patroon, dat het heel moeilijk bijsturen wordt, als blijkt dat goed niet altijd zomaar goed is, en dat er vijftig tinten grijs bestaan in dat ingewikkelde verhaal. In *Terzake* waagden we ons een keer aan een Syrië-debat, met alle betrokken partijen. Een dag later brandde een collega van een krant ons af. We hadden het gewaagd om een politico-logicoloog uit te nodigen, van Syrische komaf, die verdedigde dat Assad tijdens z'n bewind ook goeie dingen had gedaan. Nog een voorbeeld. Het debat over euthanasie voor minderjarigen, ook gevoerd in *Reyers Laat*: geladen en vol emotie. Dat bleek uit de vele mails en reacties die ik kreeg van gewone kijkers. Hoe kan het anders, dit raakt ons allemaal. Maar kijk, dit werd het plaatje. Dokters, die VOOR zijn, zijn progressief. Al wie een bezwaar durft maken, is conservatief. Het is journalistiek handig, om zo'n denk-kader te lijmen, met daarin twee centrale lobby's. Maar intellectueel maakt het ons ook érg lui. Nog een kortje, een vrolijker, om af te ronden. Onlangs gaf ik een interview aan een krant. Een uitstekende journaliste trouwens – de jongedame in kwestie – en het verhaal werd erg persoonlijk. Hoe we dat als koppel toch hadden gedaan, twee carrières en drie kinderen. Als een mens wat ouder wordt, kijk je anders naar de dingen, en dus vertelde ik eerlijk dat het soms heel lastig was, hoe afgepeigerd we konden zijn, en dat de kinderen me soms erg hadden gemist. Plots stond ik een week lang in het midden van een debat. Plots was ik een ploetermoeder – wat een vreselijk woord, moest ik dat overal herhalen, en leek ik wel het kind dat naar de Keizer had gewezen: hé, hij is naakt! Help, we werken te hard! Plots bleek ik zélf de lijm, als ploetermoeder. Eigenlijk had ik het niet zo bedoeld, want dit ging vooral over ons àl-lemaal. Dus: waarom liet niemand eens de ploeter-vader aan het woord, of de ploeter-kinderen...?

Dankjewel Alfons De Ridder, voor al die mooie dingen, en zeker voor *Lijmen/Het Been*. Stel u voor dat u die formule af en toe eens bovenhaalt. Mét humor, en wees er ook zinnig op. Want téveel *Lijmen/Het Been* maakt cynisch. Maar stel dat we, zoals Erik in *Het Kleine Insectenboek*, af en toe UIT het schilderij kunnen stappen...Met in ons achterhoofd de woorden van de Amerikaanse Generaal George Patton, veteraan van de twee wereldoorlogen (prachtige woorden, vind ik, die mij almaar meer ontroeren):

'If everybody is thinking alike, then somebody isn't thinking.'

De Amsterdamse politicologe Marianne Braun en haar zoon Jan Middendorp, bankier in Londen.

Een feestelijk gedekte tafel.

Marc Eyskens, minister van Staat en Monica De Coninck, minister van Werk in de federale regering.

Journaliste Martine Cuyt en Walter De Ridder, kleinzoon van Elsschot en net als hij reclameman.

Cyriel Van Tilvorgh, voorzitter van het WEG.

Rechts gastspreker Kathleen Cools.

Elsschot heeft mij...gelijmd

Koen Geens

Elsschot placht zijn meesterwerken met een Opdracht te beginnen, dat deed hij in *Tsijp*, of met een Ontmoeting tussen de ik- en de hoofdfiguur, zoals in *Lijmen/Het Been*. Huiselijke stukjes, onnavolgbaar pedagogisch. De meester die zonder enig intellectualisme, onderwijst hoe je schrijft, of hoe je een ik-figuur het verhaal van een ander geloofwaardig laat vertellen, of wat de verhouding tussen literatuur en kunst is, dat was het geval in *Kaas*:

'In kunst mag niet geprobeerd worden. Probeer niet te schelden als gij niet toornig zijt, niet te schreien als uw ziel droogstaat, niet te juichen zolang gij niet vol zijt van vreugde. Men kan proberen een brood te bakken, maar men probeert geen schepping. Men probeert ook niet te baren. Waar zwangerschap bestaat volgt het baren vanzelf, te gepasten tijde.'

Ik ben niet zwanger, mijn inleiding heeft dus geen kunstige ambitie, ze probeert enkel uw aandacht op te wekken, al is ze banaal, en daarom, zoals de meeste banaliteiten, heel waar.

Ik heb Elsschot gemolken, zoals Horatius de dag, ik heb hem geproefd zoals een sommelier de Petrus, ik heb Elsschot gedronken, zoals Bacchus de nacht, en voorgedragen zoals Max Havelaar de rede tot de hoofden van Lebak. Het is waar, ik heb Elsschot niet geschilderd, zoals Mark Eyskens een winterboom, maar ik heb het penseel van Sam Dillemans geleend met eerbied, zoals u hier vooraan kan zien. Ik heb dus Elsschot, ik heb 'em gemolken, geproefd, gedronken, voorgedragen en ik heb hem zelfs, *par personne interposée* weliswaar geschilderd.

Althans dat dacht ik. Maar het omgekeerde bleek waar. Elsschot heeft mij, ja, hij heeft mij...gelijmd. Zeven jaar al droom ik ervan deze lezing eens te mogen geven. Om mijn droom te realiseren, had ik vorig jaar rond deze tijd een Van Schoonbeke aangesproken, dat is Elsschotiaans voor een politieke piston. Die piston is Philippe Michiels, een goede vriend van Cyriel Van Tilborgh. Dat los ik voor u op, zei Philippe. Bliksemsnel begreep ik, want langzaamheid past in Philippe's ogen enkel grote dingen. Onbedacht nam ik twee weken later de uitnodiging aan om Minister van Financiën te worden. Bij het buitengaan van het kasteel Belvedere, waar ik de eed aflegde in de handen van Koning Albert II, kreeg ik te horen dat ik nog voor mijn persconferentie met Wouter Beke, alleen op *Terzake* moest. Met Kathleen Cools. Om minder dan een week later de vraag te ontvangen van Jan Vanhevel of ik de Elsschot-lezing zou willen ge-

ven in 2014. Naief en blij als ik was, zei ik natuurlijk onmiddellijk ja. Acht maand later ontdekte ik op de officiële aankondiging dat Alfons De Ridder zaliger zelf aan het werk was geweest. Toen pas werd me duidelijk dat alles al was gelijmd voor ik aanvaardde om minister te worden. Het was immers Kathleen Cools herself die vandaag mee het podium op gaat.

Om u maar te zeggen, dames en heren, om de Elsschotlezing te mogen geven moet je een BV zijn, en dus zelfs Minister van Financiën willen worden. Bovendien is deze lezing slechts het lokaas dat ik dom genoeg zelf heb uitgegooid, door mijn Van Schoonbeke op pad te sturen. De Minister van Financiën heeft immers de voorgedij over de Nationale Loterij. Een publiciteitscampagne van Boorman voor die Loterij was in 1933 al goed voor 1,5 miljoen wereldtijdschriften, met de welluidende slogan: *'De tous les éléments de l'économie politique, la Loterie de l'Etat est certes celui qui offre au prodigieux et inépuisable thème de l'équilibre budgétaire les plus admirables ressources'*.

Voor ik naar hier kwam, heb ik Jannie Haek, de nieuwe baas van de Loterij, gevraagd of hij al in die zin werd gecontacteerd. Hij gaf toe dat hij zopas een bestelbon had klaargemaakt ter mijner ondertekening voor 5 miljoen nieuwe wereldtijdschriften.

Alle gekheid op een stokje, waarom ben ik gek van Elsschot? Omdat ik niet anders kan dan me verwant voelen met de wijze waarop Elsschot de mens schouwt: ironisch en toch mild, er dwars doorheen kijkend en toch vergevingsgezind. Nooit een woord te veel, bondig maar trefzeker formulerend. Indien er een vijfde evangelie was, volgens Elsschot, dan zou Laarmans een uitstekende Zacheus zijn, en Boorman op het einde van het Been zou zonder meer in het vel van de Barmhartige Samaritaan kunnen kruipen. En geen kleinzoon die zijn grootvader en diens wereld meer verloor dan Tsijp, de leeuwentemmer.

Een oudere collega in de rechtswetenschap zei me eens dat elkeen zijn formaat heeft, en dat zijn formaat het boek was. Uit de glimlach die hij mild toonde toen ik zei dat mijn formaat het artikel was, bleek dat ik in zijn ogen mezelf in vergelijkend opzicht correct had ingeschat. Elsschots formaat is een bladzijde of 100, bijna nooit meer, soms minder. Alleen, en anders dan in mijn vergelijking van daarnet, zegt hij op 100 bladzijden meer dan een doorsnee Rus of Fransman op 1000 pagina's. Qua con-

Koen Geens voor het Elsschotportret van kunstschilder Sam Dingemans.

ciseness kunnen alleen bepaalde grote Amerikanen aan hem tippen. Of Carmiggelt, maar die zijn formaat kan onmogelijk dezelfde diepgang bereiken.

Gecomplimenteerd door een fan die hem vergelijkt met Multatuli, antwoordt Elsschot dat naast Multatuli, ook Vondel en Gezelle tot de allergrootsten van de Nederlandse literatuur horen. Elsschot hoort thuis in die rij, moeiteloos. Hij leest overigens veel makkelijker dan de andere drie, en zal dat nog in lengte van jaren doen.

Elsschot is tijdloos. In het begin van de vorige eeuw, toen nog met moeite naar het standaard Nederlands werd gezocht, schrijft hij een taal die ook vandaag nog vlot leest. Hij is niet gedateerd, en zal dat ook nooit méér worden dan bijvoorbeeld Flaubert of Stendahl. Hij kon Vlaams spreken, hij sprak Antwerps, hij kon het accent aannemen van een Noordniederlander, maar bovenal schreef hij Nederlands. Hij voelde taal instinctief aan, en paste zich tijdens zijn lange verblijven in Parijs en Rotterdam als een kameleon aan aan zijn omgeving. Zijn Frans was vlekkeloos, hij vertaalde zijn eigen gedichten, en het waren nog altijd gedichten. Door Greshoff uitgedaagd vertaalt hij in de dertiger jaren in enkele dagen tijd een twintigtal gedichten van anderen in het Frans. Ze worden onmiddellijk gepubliceerd.

Elsschot is ook universeel. De plaats waar zijn romans zich afspelen is volstrekt secundair, de historische of lokale connotatie ontgaat de buitenlandse lezer totaal. Zo kan *Het Dwaallicht* spelen in eender welke wereldhaven. In *Villa des Roses* dat nochtans duidelijk in Parijs speelt, treden Zweden, Duitsers, Fransen, Argentijnen en Belgen gelijk op de voorgrond. Kolonialisme, provincialisme, nationalisme en wereldburgerschap zijn in verschillende maten en hoedanigheden aanwezig. In de boeken die duidelijk bij ons spelen, wil de Antwerpenaar zich wellicht herkennen, maar nooit is de stad en haar pleisterplaatsen als zodanig belangrijk. In *De Verlossing* dat speelt in Herselt waar Elsschot zijn jeugdvakanties doorbracht en zijn pseudoniem haalde, kan wellicht enkel iemand die daar geleefd heeft, referentiepunten

herkennen. Elsschot heeft geen tijd of plaats nodig om pertinent te zijn. Hij haalt zijn kracht veel dieper, uit het onveranderlijk wezen van de mens dat hij kende als weinig anderen, aan zichzelf, en aan de aandachtige en stilzwijgende observatie van de ander.

Ik ga u niet spreken over Elsschot, de auteur. Dat is mijn vak niet. Ik zou over hem gemaakte studies missen, en een aantal onder u zouden mij straks komen wijzen op ontbrekende voetnoten in mijn betoog.

Ik kies liever voor een eigenzinnige speculatie over de persoonlijkheidsontwikkeling van Elsschot, meer bepaald de redenen voor het gebrek aan veerkracht in zijn nadagen. Daarbij beperk ik me tot passages uit zijn werk.

Deze speculatie gaat als volgt: Elsschot voelde zich in zijn jeugd een mislukkeling. Hij slaagde pas in de tweede zittijd voor de twee grote proeven van de jeugd, de loterijen van het leven, zijnde de studie- en beroepskeuze enerzijds, en de partnerkeuze anderzijds. De speculatie die ik aan uw overweging wil onderwerpen, is dat het herstel van deze aanvankelijke tegenslag hem voor de rest van zijn leven risico avers heeft gemaakt. Hij koos gedecideerd maar niet zonder zijnspijn voor het behoud van wat hij meest koesterde, zijn familie en zijn wellustende teruggetrokkenheid. Hij vermeed elke openlijke controverse en publieke passie. En wanneer hij in 1947 nog eenmaal uithaalt met een gedicht over Borms, schrikt hij zo van de reactie dat hij voor zijn laatste jaren een vredige maar grijze horizon verkiest boven een gloedvolle zonsondergang. Tot daar mijn speculatie. Zij is niet origineel waar het de invloed van de publieke reactie op het Bormsgedicht betreft. Algemeen wordt vermoed dat Elsschot misschien wel om die reden niet meer in zijn pen kroop nadien. Daarover gaat mijn verhaal dus niet. Wel over de factoren in het vroegere leven van Elsschot die dit gebrek aan veerkracht kunnen verklaren.

Laat ons beginnen met de studie- en beroepskeuze. Erg instructief is een passage uit *Tsjip* van Elsschot:

Ik zie mijn vader terug. Hij zit weer in zijn hemdsmouwen aan onze ronde tafel en snijdt het vlees voor zijn groot gezin dat uit zijn hand leven moest. Als eenvoudige bakker is hij trots op iedere goede noot die uit de school wordt meegebracht. Hij vertelt van plattelands guitenstreken uit zijn kinderjaren, keurt het kopen goed van een nieuw pak en neem mij 's zondags mee de polder in waar hij geboren is. Als hij veel pinten op heeft bromt hij wel eens een ouderwets deuntje en dwingt moeder tot een paar danspassen. Wij moeten allen dokter of advocaat worden of iets anders dat veel moeite en geld kost, want voor bakker zijn wij te goed.

Elsschot was een goed student in de lagere school, maar bepaald baldadig op het Atheneum dat hij overigens in het Frans volgde. Van de door zijn vader verhoopde rechtenstudies komt niets in huis, en er volgen

middenjury's en twaalf stieltes en dertien ongelukjes. Zijn zelfbeeld is zo laag dat hij Karel'tje in *Een Ontgoocheling* het meest autobiografische element in zijn werk noemt. Het gaat over een jongetje dat advocaat moet worden van zijn vader, en uiteindelijk zelfs als loopjongen faalt. Het boek doet de lezer diep peinzen, maar het drijft hem niet tot wanhoop. Vader die slechte sigaren maakt gaat af, maar legt het er ook op aan, omdat hij boven zijn stand wil spelen, en dat zelf niet inziet.

Karel Verhoeven, hoofdredacteur van De Standaard, leidde de sprekers in.

Zodra Karel'tje, ik bedoel Elsschot tot de jaren van verstand is gekomen, wordt hij echter zonder meer zwartgallig. Het maakt zijn eerste poëzie melancholisch, op het ongenietbare af. Hij mag dan al zijn vader ontgoocheld hebben, van zijn moeder houdt hij zielsveel, en hij lijdt bijna oedipaal onder de verwijdering als jonge man. Hij schreeuwt het uit in vier verscheurende en overbekende gedichten, de lezer krijgt het koud en warm tegelijk. Op zijn vijftigste komt het veel mildere spijt, maar ook dan nog komt het kil en onherroepelijk:

Neen, er is geen wenden aan:
als wij dood zijn is 't gedaan.

Ja, gedaan. Wat helpt mijn klagen?
Wat mijn roepen, wat mijn vragen?
Wat ik bulder, wat ik zweer?
De echo zendt mij alles weer.

*Gij die later wordt geboren,
wilt naar wijze woorden horen:
pakt die beide handen beet,
dient het wijf dat moeder heet.*

Op die onmachtige, zelfculpabiliserende manier gaat hij ook om met zijn latere vrouw Fine bij wie hij een voorkind verwekt op zijn achttiende en die hij achterlaat als hij rond zijn tweeëntwintigste naar Parijs vertrekt. In twee veel minder bekende gedichten rekt hij af met die geschiedenis. In het eerste maant hij als een onverbeterlijke en dwangmatige macho Fine aan om zich neer te leggen bij haar droefgeestig lot.

*Voortaan zult gij weten dat heel uw bestaan
slechts dient om het manlijf zijn kindren
t'ontrukken,
voor wie gij zult slaven en later zult bukken.*

*Met moeden schoot zult gij ten grave gaan,
verdwaasd nog starend op de lange baan
die gij ten einde bracht op uwe krukken.*

Als snel krijgt hij spijt, want in een ander gedicht van hetzelfde jaar vraagt hij Fine om vergiffenis.

*Gij zijt een beeld van 't goede dezer wereld,
het helder lichtend goddelijk ware
dat niet kan tanen daar het eeuwig is.*

*En door uw tranen luisterlijk ompereld
zie ik u schitterend door 't leven varen,
in stille trots torsend uw droefenis.*

De kroon op het werk komt met een gedicht dat hij schrijft op het moment dat hij pas met Fine getrouwd is, het overbekende 'Huwelijk'. Nauwelijks dertig beschrijft hij een ouder wordende man die zijn vrouw ziet wegglijden in grijze lelijkheid:

*Hij dacht: ik sla haar dood en steek het huis in brand.
Ik moet de schimmel van mijn stramme voeten wassen
en rennen door het vuur en door het water plassen
tot bij een ander lief in enig ander land.*

*Maar doodslaan deed hij niet, want tussen droom en daad
staan wetten in den weg en praktische bezwaren,
en ook weemoedigheid, die niemand kan verklaren,
en die des avonds komt, wanneer men slapen gaat.
Zo gingen jaren heen. De kindren werden groot*

*en zagen dat de man dien zij hun vader heetten,
bewegingloos en zwiijgend bij het vuur gezeten,
een godvergeten en vervaarlijke' aanblik bood.*

Dezelfde Elsschot is op dezelfde leeftijd even hard, maar veel genietbaarder in *Villa des Roses* dat hij na *Kaas* zijn tweede beste werk noemt. Opnieuw blijkt een laag zelfbeeld, want hij neemt de rol op van Grünewald, een jonge Duitser die een eenvoudig Frans dienstmeisje die weduwe is, genadeloos opzadelt met een abortus, om er vervolgens met een Amerikaanse rijke del vandoor te gaan.

Het lezen van de jeugdgedichten – maar dat zijn precies de meest bekende – kost me nog altijd moeite. Omdat ze zo veel pijn doen, zeker van de hand van een vroegwijze en overrijpe jonge man. *Een Ontgoocheling* en *Villa des Roses*, ook twee jeugdwerken, zijn lichter verteerbaar omdat de humor, de ironie, soms ook het bijtende sarcasme, een filter leggen over de rauwe realiteit die Elsschot beschrijft. Ik vind hem een veel beter prozaïst dan dichter. De gedichten zijn zwaar op de hand, de taal is veel minder tijdloos. Als hij zelf een gedicht declameerde komen de zinnen als pijlen op je af, maar nergens voel ik althans muziek. Nog voor te ontroeren, treft Elsschot dodelijk raak, en dodelijk is bijna letterlijk te nemen. Mijn vrouw zei me na de voordracht van ‘Spijt’ door Elsschot zelf gehoord te hebben: Elsschot schreef voor mannen, ik voel me dus niet aangesproken door die gedichten. Ik durf het niet beamen, maar ze heeft meestal gelijk, mijn vrouw. Voor mezelf en in verband met mijn eigen verering voor Elsschot, ben ik bijna blij dat Elsschot niet meer van die jeugdgedichten geschreven heeft.

Uiteindelijk slaagde Elsschot met brio voor zijn tweede zit. Hij werd wel geen advocaat, maar behaalde het diploma in de Handelswetenschappen met grote onderscheiding. Hij leerde het vak van handel, boekhouden en publiciteit in Parijs en Rotterdam, en werd een zeer bemiddeld reclame-ondernemer. Vandaag zouden we hem hoogbegaafd noemen, en hem zeker wat meer pampieren. Meer dan 100 jaar geleden werden hoogbegaafden die niet in de pas liepen nog keihard aangepakt. In het geval van Elsschot leverde dat wereldliteratuur op, en een zelfredzaam ondernemerschap dat niet altijd mooi oogt, maar een kroostrijk gezin van welstand voorzag, niet-tegenstaande twee wereldoorlogen.

Want ook als echtgenoot slaagde Alfons De Ridder, zij het volgens bepaalde overlevering met niet meer dan een simpele voldoening. Over hoe het tussen Parijs en Rotterdam met Fine weer goed kwam, is weinig geweten, maar dat hij trouwde, zijn voorkind erkende, en nadien nog vijf kinderen had met Fine, staat vast. Met veel moeite vind je hierover een bekentenis in het naschrift van *Het Been*, die er pas in 1938 komt, dertig jaar na het huwelijk en veertig jaar na de verwekking van Wal-

Janny Nijhof, bestuurslid van het WEG en Germ Kemper, voormalig deken van de Amsterdamse Orde van Advocaten.

ter. Elsschot legt de volgende woorden in de mond van Laarmans:

‘En daar de gerokte dienaren van het Opperwezen een machtige broederschap vormen, had mijn priester neef Jan spoedig voor mij niet alleen een betrekking als correspondent bij de General Marine and Shipbuilding Company, maar ook een vrouw gevonden. Samen te nemen of helemaal niets. Om alleen de betrekking te krijgen moest ik met A plus B bewijzen dat ik al jaren een meisje met een kind had zitten. En zo ben ik dan getrouwd, zoals je ziet.’

In deze passage toont Elsschot zich geen rancuneuze maar eerder berouwvolle vrijzinnige. Er is geen bitterheid in zijn pen als hij de huwelijksmakelarij van zijn priester-neef Jan beschrijft. Ook in de verzoening van Boorman en de ongelukkig geamputeerde mevrouw Lauweryssen uit *Het Been*, krijgt die neef de glansrol.

Rond zijn vijftigste wordt Elsschot geconfronteerd met een klein familiaal drama dat goed afloopt. Zijn dochter wil mordicus trouwen met een katholieke Pool, verhuist uiteindelijk naar Polen en bevalt er van de genaamde Jan Maniewski, genoemd naar één van Elsschots zonen. Voor mij levert het de meest stichtende literatuur op die Elsschot gemaakt heeft, *Tsjip* en *De Leeuwentemmer*. Elke grootvader zou die twee boekjes verplicht moeten lezen voor hij zijn moeilijk en uiterst delicaat ambt aanvaardt, minstens zou hij er zijn aanstaande oma mee moeten verblijden door eenvoudige voorlezing in bed.

Elsschot verhaalt in die twee boekjes de gekste dingen, op meest ontroerende wijze, bijvoorbeeld dat hij als fiere vader een heel boze brief in het Duits schrijft aan zijn Poolse collega grootvader en die brief, opnieuw eigenhandig, tot in Berchem Statie vruchteloos probeert te recupereren voor die brief richting Polen gaat.

Ook de wijze waarop hij zijn dochter voorbereidt op het doopsel- en catechismusexamen dat een huwelijk met een katholieke Pool noodzakelijk maakt, werkt danig op de lachspieren. Van Jezus of Drievuldigheden had ze immers geen kaas gegeten. Sterker nog is de passage

waarop Elsschot met zijn kleinzoon en zijn schoonvader in discussie gaat over de wie nu de sterkste is, de leeuw, zijn temmer, zijn grootvader, zijn overgrootvader of de straatwals.

Van eeuwigheidswaarde, en vooral beslissend voor mijn eigenzinnige speculatie is de passage waar Elsschot met zijn kleinzoon kameraadschap sluit. De jonge Maniewski is een maand of tien, en pas toegekomen met de directe trein Warschau-St Idesbald. Elsschot ging op café, om rustig het grote moment af te wachten. Hij dronk maar één glas, bloednuchter, en wacht achter in de tuin.

‘Nu is mijn tijd gekomen. Ik werk mij los uit het groen en wandel rustig op hem toe. Zijn grootmoeder draagt hem op de arm en Adele, die mij ziet aankomen, groet mij niet eens. Zij heeft mij begrepen en houdt een oog op ons eerste contact zoals zij in die kliniek een oog hield op de baker toen die het waagde haar pasgebaarde zoon aan te raken.

Zo staan wij dan tegenover elkander. Hij heeft oogjes en een neus als een doodgewoon kind, maar ik weet wel beter. Hij kijkt mij rustig aan, steekt aarzelend zijn handjes uit en komt op mijn arm te zitten.

Wij wandelen de tuin door, hij zonder te huilen, ik zonder spraak. Op Walters veld wordt hij door onze mussen begroet. Ik blijf staan en zeg “Tsjip”. En in zijn mondhoeken ontluikt een glimlach.

Ja jongen, voortaan heet jij Tsjip. Je komt mij hier ontzetten uit mijn hoofdrol en dan mag ik je wel herdopen, vind ik.

Ik ga met hem rond en toon hem al dat moois. Zijn linkerhandje ligt in mijn hals en met het andere pakt hij naar het groen, naar de bloemen en naar mijn neus.

Als hij hem eindelijk beetheeft is ons verbond gesloten. Tsjip en ik zijn gezworen kameraden. Samen zullen wij door dik en dun gaan, ik voorop. Langs de baan zal ik hem onderrichten: dat hij veel doen moet van wat ik heb nagelaten en veel nalaten van wat ik heb gedaan; dat hij de gevulde hand moet afstoten; dat hij niet bukken mag voor ’t geweld, juichen noch rouwen op bevel van de machthebbers. Dat hij moet opstappen met de verdrukte scharen om vorsten en groten tot brij te vertrappen. Ik zal met hem het lied der bevrijding aanheffen en zo bereiken wij samen het land waar die gouden vogel jubelt, véél hoger dan de leeuwerik. Geen drek, geen tranen die ons stuiten, want ik zal waden en hij zit op mijn schouder.

En mocht ik ooit mijn lieve vrouw verliezen, dan trek ik naar Polen met pak en zak. Want ik ben bereid afstand te doen van alles in ruil voor de ademtocht van dat jonge leven, voor de geur van die ontluikende roos.’

Die laatste zin herlees ik nog eens, want Elsschot meent het, zo zal verder blijken: *‘Want ik ben bereid afstand te doen van alles in ruil voor de ademtocht van dat jonge leven, voor de geur van die ontluikende roos.’*

Uiteindelijk zal Elsschot zijn kleinzoon helpen repatriëren met de grootste vindingrijkheid sinds het huwelijk is spaak gelopen.

Als hij al 65 is, na Wereldoorlog II, schrijft Elsschot, kort na het meesterwerk *Het Dwaallicht* een gedicht uit verontwaardiging over Borms, een collaborateur van 68 uit het Antwerpse die al eens ter dood veroordeeld was na WO I. Hij wordt na WO II opnieuw tot de doodstraf veroordeeld en geëxecuteerd. Het gedicht van Elsschot is een humanitair gedicht, vol onbegrip over de toepassing van de doodstraf, zeker op een oudere man, een leeftijdsgenoot. Het gedicht wordt Elsschot zwaar ten kwade geduid, hoewel geweten was dat Elsschot zeker geen politiek standpunt wilde innemen. Elsschot kreunt, doch bezwijkt niet, maar schrijft niets van betekenis meer na dat gedicht dat ik graag voorlees.

*Gij zijt mij vreemd geweest, vermetele oude vriend,
maar dat gij Neerlands vaan manmoedig hebt gediend
dát weet ik niettemin zoals ’t een ieder weet
die nu, in dit ons Land, zijn brood in schaamte eet.*

*Voor rechters-soldeniers, beroepen door de Staat,
is het u dan vergaan zoals het dapperen gaat.
En de Regent keek toe, stilzwijgend, onverstoord,
maar nam zijn pen niet op voor ’t schrijven van één
woord.*

*Al werd uw oude romp in allerijl vermoord,
de echo van uw stem wordt door geen schot gesmoord.
En wat van u resteert wordt éénmaal, naar de Wet
van Vlaanderens eergevoel, met staatsie bijgezet.*

*Gij dacht, o lijdzaam volk, dat ’t gruwelijk getij
der oude tirannie voor immer was voorbij.
Weet nu dan dat uw stem door niemand wordt aanhoord,
zolang gij stamelend bidt of bedelt bij de poort.*

U voelt het. De weemoed had het bij Elsschot al lang gehaald van de spot, de mildheid van de rauwe werkelijkheid, de liefde van de wanhoop. Wij geloven hier in het westen sterk in de identiteit, maar de auteur van ‘Spijt’ of ‘Het Huwelijk’ enerzijds en die van ‘Borms’ anderzijds is maar in een zekere zin dezelfde, ook al is de stijl van deze gedichten onnavolgbaar identiek.

Elsschots stilzwijgen na Borms valt niet eenduidig te verklaren, maar de risico-aversie die hij aan zijn turbulente jeugd heeft overgehouden, en zijn liefde voor Tsjip, en, overdrachtelijk, voor zijn ganse familie, zijn zeker niet vreemd geweest aan zijn beslissing. Maar zoals ik

al zei, van een gloedvolle zonsondergang is geen sprake meer, de horizon wordt grijs.

De Borms-ervaring en Elsschots reactie daarop, is dezelfde als die van zijn schoonvader in een heel andere context. Elsschot hield duidelijk zielsveel van zijn schoonvader, dat lees je in *Tsijp*, maar vooral in *Pensioen*, een weinig gekend meesterwerk, maar een pareltje zonder weerga dat Elsschot opdroeg aan zijn vrouw.

De roman gaat over een schoonbroer die sterft in de tweede oorlog. Het oorlogspensioen van de overleden schoonbroer wordt betwist tussen de schoonmoeder en de moeder van het voorkind, dat is de vrouw met wie de zoon nog voor hij afreisde naar het front inderhaast was getrouwd. Elsschots schoonvader lijdt zwaar onder het gebeuren, maar is een man van weinig woorden. Als zijn vrouw ertegen kan, zal hij het ook wel lijden. Dan stopt de schoonvader die meestergast-timmerman is, plots met werken. Hij is dan al 80. Het is een pijnlijke geschiedenis, en Elsschot vertelt ze met aandoenlijke empathie:

Koen Geens in geanimeerd gesprek met Jan Maniewski.

‘Hij heeft iets langer dan zestig jaren bij de firma Van Overbeke gewerkt en had daar moeten blijven, want tegen nietsdoen is hij niet bestand gebleken. De oude Van Overbeke was oorspronkelijk een van zijn werkmakers, bij dezelfde baas. Nadat zij enkele jaren tegen elkander opgetimmerd hadden besloten zij voor eigen rekening te beginnen. En toen werd een mondelinge associatie gevormd waardoor Van Overbeke aannemer is geworden en vader timmerman bleef. Terwijl hij voor zijn schaaftank stond heeft hij al die jaren een waakzaam oog op ’t verbruik van spijkers en schroeven gehouden want het aantal gezellen groeide steeds aan. Van Overbeke verhuisde viermaal en woonde ten slotte in een zeer groot huis. Mijn schoonmoeder heeft al zijn kinderen gebakerd. Na de dood van Van Overbeke kwam zijn zoon in zijn plaats. En dat was nu ook alweer twintig jaar geleden, maar schoonvader stond nog steeds achter zijn bank.

Toen schoonvader tachtig werd gaf ik hem de slechte

raad op rust te gaan, maar hij stelde het uit van jaar tot jaar, van maand tot maand, tot aan die vuilnisbak.

Waar de werkvrouw zat, die hem moest buitendragen, heeft nooit iemand geweten. Van Overbeke had geroepen, maar er kwam geen antwoord en buiten klonk de bevelende bel van de wagens die niet wachten maar voorbijtrekken als een karavaan.

En geen enkele van die twintig om de handen uit te steken. Timmeren zoveel je wil, maar dat niet.

Toen heeft Van Overbeke op vader een beroep gedaan en hem verzocht die jonge borsten eens te tonen hoe een man van tachtig nog zo’n bak hanteren kon.

Vader heeft zijn schaaft stilgelegd en zonder een blik op zijn werkmakers heeft hij de bak opgepakt en tot aan de straatdeur gedragen. Hij had gevoeld dat het beter was dadelijk te gehoorzamen dan pas na een aarzeling. Maar de ledige bak terugbrengen, dat had hij vertikt.

Gelukkig lachte niemand toen hij weer binnenkwam en zijn bankschroef begon aan te draaien.

Hij heeft dan nog drie dagen meegedaan, want hij wilde slechts heengaan op een zaterdag. De zaterdag is de betaaldag en heeft aan die zestig jaren een ritme gegeven.

En ’s ochtends heeft hij aan Van Overbeke gezegd dat hij uit de zaak trad, dat hij jaren begon te krijgen en dat het zonder hem ook wel zou gaan. Eigenlijk kreeg hij slechts de helft gezegd maar zijn patroon heeft toch alles begrepen.

Van Overbeke moet aardig opgekeken hebben toen hij zijn boel bij elkaar zocht. Talloze hamers, beitels, schroefdraaiers en schaven, tot een werkbank toe, die hij dacht dat zijn eigendom waren, bleken van vader te zijn. Gereedschap uit drie generaties heeft hij weggevoerd en niets bruikbaar achtergelaten, niets dat een herinnering kon zijn aan hem en aan die vuilnisbak. Er was zoveel dat hij een wagen nodig had.

Van Overbeke zag hem niet zonder leedwezen heengaan, want die waakhond was niet te vervangen, maar hij vond een vergoeding in het feit dat zijn firma eindelijk verlost was van die stomme getuige.

Vader is dan als rentenier een nieuw leven begonnen. Maar dat is hem niet meegevallen.’

Of het Elsschot zelf is meegevallen, om – na Borms – zonder schrijven nog twaalf jaar verder te leven als rentenier, is niet duidelijk. Hij weerstond aan de spreekwoordelijke malariakoorts die hem overviel als hij moest schrijven. Dat zal menig jeneverglas gekost hebben, maar tegen jenever kon hij redelijk goed. Hij nam niet deel aan de mondaneiteiten van het schrijversleven, en zette politici en andere wereldlijke gezagsdragers enkel in hun hemd, en dan nog onopvallend, als het hem al te bar werd op plechtigheden allerhande. Onderscheidingen zoals de Constantijn Huygensprijs sloeg hij niet af, maar hij verwachtte ze ook niet. Hij wist hoe groot hij was, en dat volstond.

Hij had zeker nog een oorlogsroman of twee in de vingers, en kwam nooit verder dan de eerste pagina's. Hij was niet partijdig, maar vond oorlog zinloos, en stond aan de kant van de verdrukten, dat onderwees hij aan Tsjip.

Omwille van al de zijnen koos hij voor een rustig laatste decennium: anders dan Dylan Thomas, die op zijn 53ste aan een overdosis whisky stierf. Om Elsschots eigen woorden te gebruiken 'doodslaan deed hij niet, want tussen droom en daad staan wetten in de weg en praktische bezwaren, en ook weemoedigheid, die niemand kan verklaren, en 's avonds komt, wanneer men slapen gaat'. Hij was trouw aan zijn midlifeopdracht, ik herhaal ze nogmaals: 'Ik ben bereid afstand te doen van alles in ruil voor de ademtocht van dat jonge leven, voor de geur van die ontluikende roos.' En die ontluikende roos was Tsjip, en bij uitbreiding heel zijn familie.

Zijn correspondentie met Tsjip, Jan Maniewski, viel nooit stil en duurde tot het einde kwam. Tot dan volgde Elsschot per brief en met de grootste aandacht elk examen dat Jan aflegde in het kader van zijn artsstudies in Duitsland. En Elsschot stuurde minstens een keer per week 500 frank op, en geregeld een stuk marsepein. Twee dagen voor Elsschots sterven in 1960 kwam Carmiggelt langs in Antwerpen. Elsschot herkende Carmiggelt pas toen die alweer weg was. En Elsschot excuseerde

zich uitvoerig bij Carmiggelt per brief de dag nadien. Op de dag van zijn overlijden zelf schreef Elsschot nog eens uitvoerig aan Villerius hoezeer die niet-herkenning hem had bedroefd. Elsschot werd onwel op een wandeling met Fine, en stuitte ineen. Fine stierf de dag nadien.

De laatste woorden die Elsschot zei tegen de mannen die hem huiswaarts gedragen hadden, was 'Dank u, Heren'. De laatste woorden van Elsschot waren dus niet 'als we dood zijn is 't gedaan, gedaan'. Eén zaak is zeker. Met Elsschots dood was het niet gedaan. Want meer dan vijftig jaar later, herbegraven we hem minstens twee keer elk jaar. Hij schreef tegen de tand des tijds, en won die strijd met glans. En zoals hij zelf zijn toespraken eindigde, doe ook ik, met de woorden van Multatuli in de rede tot de hoofden van Lebak: 'Ik dank u allen zeer'.

Foto's Alain Giebens

THEATER

★★★★★

DWAALLICHT

Van Willem Elsschot door Toneelgroep Het Volk, regie Minke Kruijver.

8/10, Toneelschuur, Haarlem.
Tournée t/m 31/5.
toneelgroepHetVolk.nl

De bewerking van Elsschot is sober maar innemend.

'Een ellendige novemberavond, met een motregen die de dappers van de straat veegt.' Frans Laarmans - lange grijze jas, lederen akentas in de hand - verschijnt op het toneel. Zo begint hij zijn relaas over een merkwaardige avond in november. Een avond waarop hij na de gedane kantoorarbeid voor één keer niet linea recta naar huis stieft, maar samen met drie Afghaanse matrozen het nachtleven van Antwerpen induikt, op zoek naar een hoer genaamd Maria. Alles uiteraard schoorvoetend en melancholisch mijmerend.

Laarmans is een personage van Willem Elsschot. Hij speelt de hoofdrol in meerdere van zijn verhalen, waaronder *Het dwaallicht* (1946). Toneelgroep Het Volk, bestaande uit acteurs Bert Bunschoten en Wigbolt Kruijver, speelt dit seizoen hun sobere, maar innemende bewerking

daarvan, getiteld *Dwaallicht*.

Dat deden ze ook al in 1983, toen in een regie van Wanda Reisel. Nu zijn de acteurs 32 jaar ouder en doen ze het opnieuw. Ditmaal in regie van Minke Kruijver, dochter van Wigbolt. Aan de tekst is nagenoeg niets veranderd, die is nog steeds helemaal van Elsschot en prachtig. En de wereld die *Dwaallicht* schetst? Die blijkt ook maar weinig veranderd.

Goed, een scheldwoord als 'rijstkakkers' en ook de manier waarop Laarmans zijn drie nieuwe Afghaanse vrienden consequent aanspreekt met 'zwartjes' is nu tamelijk ongepast. Maar de nachtelijke schemerwereld van een ruige havenstad is nog prima herkenbaar, bevolkt als die wordt door ongure kroegbazen, mallotige politieagenten en domme volkse types. En Elsschots soms welhaast stichtelijke boodschap mag heden ten dage ook nog best gehoord worden. Omarm het vreemde.

Wat *Dwaallicht* zo'n aangename voorstelling maakt, zijn de milde ironie en opgewekte verwondering van verteller Laarmans. Bunschoten en Kruijver leggen er terecht de nadruk op in hun tekst.

Allebei spelen ze Laarmans. Deze verdubbeling op het podium verbeeldt, zoals ze zelf zeggen, de 'dialogue intérieur' van deze gespleten persoonlijkheid. Aan de ene kant een brave huisvader, aan de andere kant een romanticus op zoek naar spanning. Dat innerlijke con-

flict komt zo mooi tot uitging, hoewel de twee nog wel wat beter op elkaar ingespeeld mochten raken.

Kort gezegd: die hoer, die vinden ze niet. Maar een hartstochtelijke avond beleven ze wel. Totdat de laatste tram naar huis gaat.

'Gauw naar huis met mijn krant, om weer plaats te nemen in de kring van die waar ik aan gebonden ben en die mij vervelen, onuitsprekelijk.'

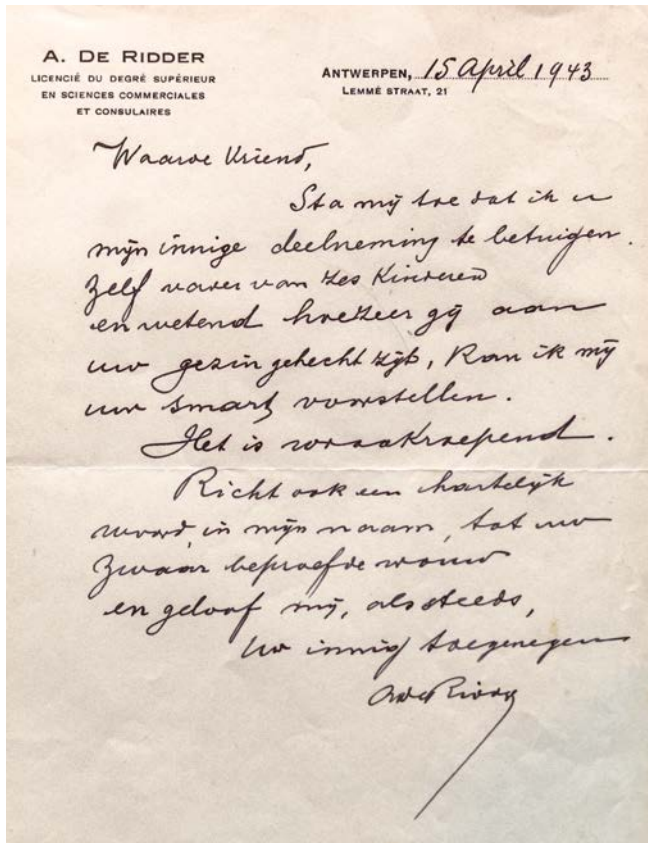
Vincent Kouters

[Uit de *Volkskrant* van 10 oktober 2014]

‘Ik schilder de dingen die men niet schildert, hij schrijft over dingen waarover men niet spreekt.’

Martine Cuyt / foto's Alain Giebens

De teruggevonden brief van De Ridder aan Svens opa Jef Vinck.

Sven Todts, kleinzoon van de Mortselse animistische kunstenaar Jozef Vinck (1900-1971), vond onlangs in de kelder van moeder Vera Vinck een pak van sjaalman. Zowat honderd brieven van kunstvrienden aan zijn grootvader, zo blijkt. Uit de literaire sector steekt Maurice Gilliams Elsschot onherroepelijk naar de kroon met twaalf brieven tegen één. De ene die Alfons De Ridder Vinck toestuurde, is wél van historisch belang en spreekt van vader tot vader.

‘Elsschot ofte Alfons De Ridder stuurde mijn grootvader een condoleerbrieven bij het overlijden van diens zoon Hendrik – Rikske – tijdens de Tweede Wereldoorlog. De jongen bleef in het Amerikaanse, geallieerde bombardement van 5 april 1943 op hartje Mortsel. Dodentol: 900. Mijn moeder, Vera Vinck, zat op dezelfde school als haar broer en bleef gespaard. Ze was één van de weinigen van haar klas die het overleefden.’

Aan het woord is dokter Sven Todts (57), kleinzoon van Jozef Vinck, medisch coördinator bij het Dr. Willy Peerscentrum in Antwerpen en sinds een paar jaar Elsschotverzamelaar. Hij vond de doos met oude brieven in de kelder van zijn ouderlijk huis.

Jozef Vinck vertelde zijn kleinzoon over het bombardement, zeker, maar zijn verhaal stakte immer bij de zwarte bladzijde over Hendrik. Vinck reconstrueert de dag wel in het interviewboek *Ten huize van...* [18, 1982, Davidsfonds]:

‘Een geweldig milde dag. Kerselaars in bloei. Mijn vrouw was thuis. Ik was in Kapellen bij dr. W. Jaak Cornelissen voor een privé-les. Vandaar in Kapellen heb ik het bombardement gezien, zonder ook maar het minste vermoeden te hebben dat het om Oude-Gode te doen was. Ik vernam dat op de tram van de bestuurder. Dan is de nachtmerrie begonnen. Ik weet niet hoe ik thuis geraakt ben. Het huis was beschadigd maar mijn vrouw veilig. Wij misten een kind. Hendrik werd getroffen in de school. Ik ben hem gaan herkennen... Ik heb het huis hier dan opgeknapt, heb het verhuurd en ben zelf naar Ranst gaan wonen, waar ik vier jaar gebleven ben.’

De brief van A. De Ridder – met contaminatiefout in de openingsregel – condoleert vader en moeder Vinck. De vader in De Ridder is duidelijk aangesproken. Verder blijkt een bestaande vriendschap tussen De Ridder en Vinck, getuige de aanspreking ‘Waarde Vriend’.

Sven Todts: ‘Ze zijn zeker tien jaar bevriend geweest. Elsschot is meer dan eens op bezoek gekomen bij mijn grootvader aan de Dieseghemlei 61 in Mortsel. Hij liep dan meteen door naar Vincks atelier. Dat weet ik van mijn moeder. En mijn grootvader maakte tijdlang deel uit van de coterie van De Ridder die geregeld samen kwam om de wijnkelder aan te spreken. Vincks verhuizing naar Ranst na het bombardement op Mortsel maakte dat er een eind kwam aan de regelmatige deelname aan de wijnavonden.’

Burgermannetje

Het verhaal van de kennismaking tussen de twee Antwerpse kunstenaars vertelt niet de kleinzoon, maar de schilder zelf. Vinck doet dat uit de doeken in het be-

faamde interviewprogramma *Ten huize van... Jozef Vinck* uit 1970 en het betreffende fragment is nog steeds te zien op <http://cobra.be/cm/cobra/videozone/archief/boek/1.791254>.

Voor de camera twijfelt Vinck tussen 1932 en 1933 en bijgevolg tussen een expo van de Cercle Artistique en een salon van Kunst van Heden. In de boekversie van *Ten huize van* (1982) staat zonder reserve: '1933' en 'het Salon van Kunst van Heden'.

Sven Todts: 'Het is overigens maar de vraag of de eerste ontmoeting echt toevallig was, dan wel of De Ridder reeds ingeseind was over Vincks werk. In 1933 had het nieuwe werk van mijn grootvader al heel wat belangstelling opgewekt. Een aantal mensen uit de omgeving van Elsschot had ook al gunstig over Vinck geschreven, niet het minst Ary Delen (*Onze Kunst*, juli 1928).'

Terug naar de grootvader: 'Ik kende Willem Elsschot niet, maar op die tentoonstelling komt een burgermannetje met de handen op de rug naar mij toe en zegt: "Zijt gij de schilder? ((In het televisie-interview last hij vervolgens het compliment van het burgermannetje in over het werk: 'Dat is aardig!', dwz fraai!)) Kom, wij gaan een glas bier drinken bij Van Gansen aan de Koninklijke Vlaamse opera."

'Ik zeg hem: "Wat doet gij?" Hij antwoordt: "Schrijven. ((In het televisie-interview luidt het antwoord veelzeggend: "lijmen". Een verspreking van Vinck of het echte antwoord?)) Ik heb tien jaar geleden *Lijmen* geschreven. Ik zal 't u geven. ((In het televisie-interview heeft Elsschot geen exemplaar meer veil.))

Dan begint hij te vertellen waaraan hij nu zit te schrijven. Hoe meer hij vertelde, hoe triestiger ik werd! Hij vertelde namelijk over *Kaas* en Laarmans deed mij aan mijn geval denken. Hij deed iets dat hij niet aankon en uit gebrek aan vertrouwen in mezelf dacht ik dat het met mij ook zo stond.'

Todts licht de verwijzing naar Laarmans graag toe. 'Na een veelbelovende start eind jaren twintig met ook enig verkoopssucces, was de carrière van Vinck begin jaren dertig in het slop geraakt. Aanvankelijk was mijn grootvader een getrouw navolger van Jan Stobbaerts, en het onderwerp van zijn schilderijen en tekeningen in die periode waren dan ook vooral brave dieren- en staltaferelen, die gretig aftrek vonden bij een (klein)burgerlijk publiek.'

'Na 1929 ontdekt hij de expressionisten – meer bepaald Permeke – en het kubisme, wordt hij zich bewust van zijn epigonisme van Stobbaerts en gooit hij het roer om. Vanaf dan verkoopt hij nog amper...'

Jozef Vinck: 'Willem Elsschot zag dat het mij iets deed en zei: "Ik zal u het klad geven en als ge er iets op aan te merken hebt, dan schrijft ge het maar in de rand."

Sindsdien zijn wij vrienden geworden en heb ik ook al zijn boeken met een opdracht gekregen. Ik was ook

lid van het groepje dat er bij moest zijn als hij zijn wijn aftrok en dan wijn en kaas geserveerd kreeg.'

Sven Todts: 'Van die boeken is geen spoor meer, maar het filmpje op Cobra bewijst dat mijn grootvader minstens *Kaas* en *Tsijp* met opdracht heeft gekregen van A. De Ridder. Ook de invitaties voor de wijnavonden, waarover hij het daar heeft zijn zoek.'

En vervolgens, hoogst enthousiast: 'Mijn grootvader was dus één van de eersten die het klad van *Kaas* in handen hebben gekregen! De schrijver zei hem dat hij aantekeningen in de kantlijn kon maken. Ik weet van mijn grootvader dat hij geen ene letter heeft toegevoegd of veranderd in de kantlijn.' (De tekstvergelijking in de geannoteerde versie van *Kaas* in het verzameld werk bevestigt dit.)

'Op de middelbare school was *Kaas* verplichte literatuur, maar het was pas toen ik medicijnen studeerde, dat mijn grootvader me "het *Kaas*verhaal" vertelde.'

De wandelaar

Vinck begreep het werk van Elsschot, Elsschot begreep het werk van Vinck, dixit Sven Todts. *De wandelaar* (1933), dat later het omslagwerk in de carrière van Vinck zou blijken, bijvoorbeeld.

Vinck: '(...) Die (Willem Elsschot) vond in mijn werk iets dat hem aansprak, de eenvoud van mijn werk mischien. Ik schilder de dingen die men niet schildert, Hij schreef waarover men niet spreken kon.'

Of Elsschot ooit wat van Vinck kocht, is niet bekend.

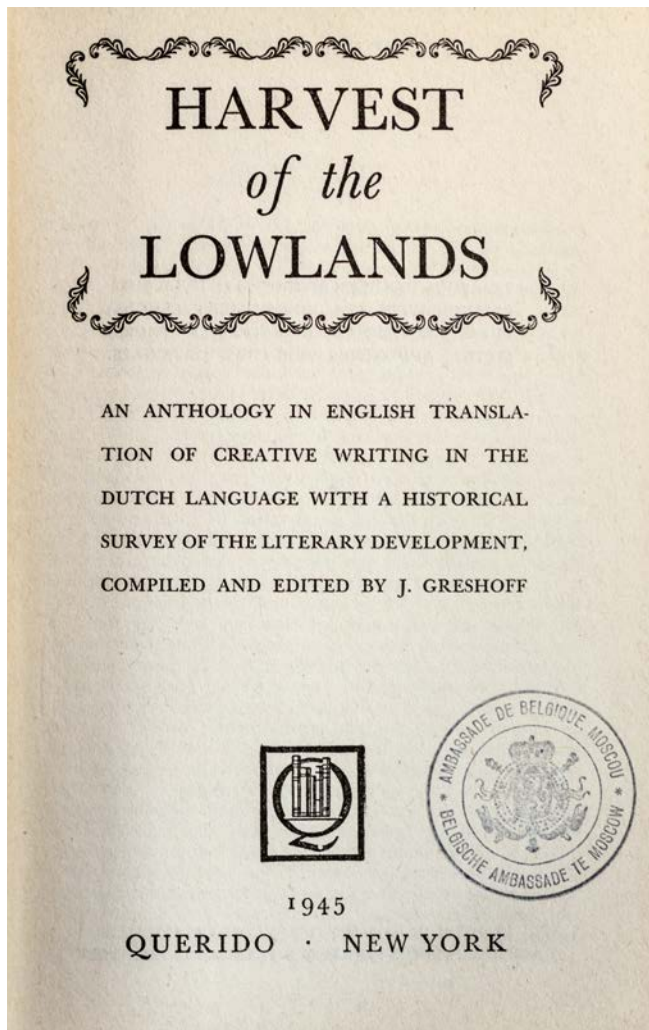
Sven Todts voor het enige schilderij van zijn grootvader in zijn bezit: 'De Antwerpse dokken' (1967).

De animist ontbreekt in ieder geval in de veilingcatalogus van de inboedel van De Ridder in 1966, waarin Vincks leraar Stobbaerts wel voorkomt, met liefst drie werken.

Sven Todts: 'Ik denk dat Elsschot en Vinck dezelfde melancholie en heimwee deelden, hetzelfde gemis, het niet-gerealiseerde. Allebei zijn ze in Parijs geweest, mijn grootvader zelfs in Rome, maar uiteindelijk is hij in België gebleven, met een gezin. Als burgerman. Net als Elsschot heeft hij de verre einder gezien, het bohémienleven, maar uiteindelijk is hij de schilder gebleven van landshappen en slechts de voorstad Mortsel....'

Sven Todts is een fan van het werk van zijn grootvader, 'ook al gaan die niet meteen de bedragen van een Eugene Van Mieghem. Ik houd van Vincks dokken en treinstationnetjes van tussen '60 en '65. Ik kreeg één Vinck van mijn moeder met mijn huwelijk: *De Antwerpse dokken* (1967) en daar ben ik blij mee.'

Elsschot heeft hij pas herontdekt. 'Ik ben onlangs eindelijk weer Nederlandstalige fictie uit het interbellum of vroeger begonnen te lezen (ondertussen wél veel Amerikanen, Duitsers en Italianen gelezen, en veel Claus, Lanoye en jonge auteurs als Petry, Huet en Inghels) en heb Elsschot op Ernest Claes laten volgen. Claes is quasi-onleesbaar geworden, alleen al door de verouderde taal. Elsschot is zondermeer fris gebleven.'

De recentste aanwinst in de Elsschotcollectie van Sven Todts.

(Een wand van) de bibliotheek van Sven Todts. De onderste rijen worden bezet door de Elsschotverzameling.

'Mijn favoriete titels van Elsschot zijn de eerste en de laatste roman: *Villa des Roses* en *Het Dwaallicht*. Aan *Kaas* zit natuurlijk het mooiste *familieverhaal*.'

Acht vakken Elsschot telt Todts' boekenkast inmiddels. En dat is nog zonder het verzamelde tijdschrift *Forum* gerekend. Hij wijst fijntjes ook op een andere collectie: acht vakken Italiaanse renaissance en de Medici, zijn andere grote belangstelling.

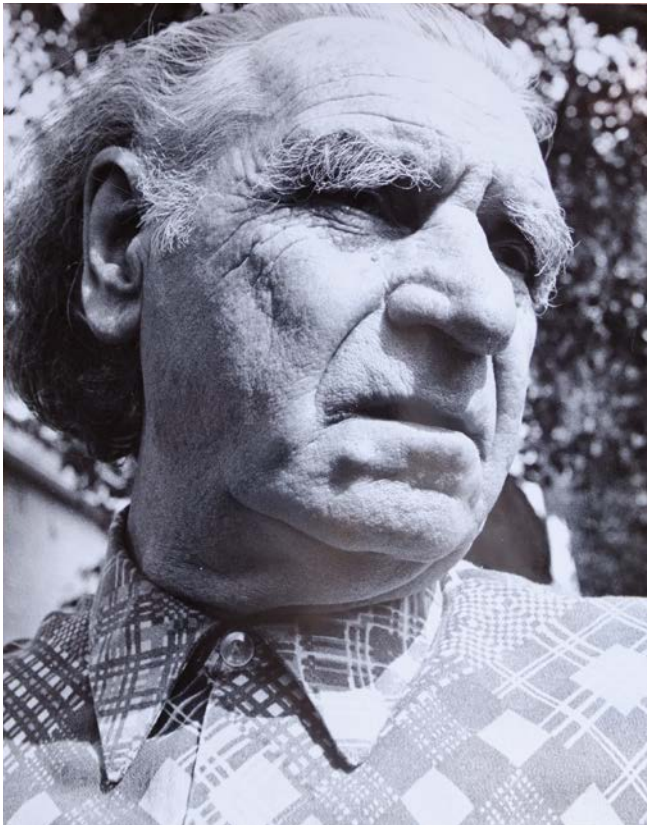
'Als verzamelaar wil ik geen doordeweekse Elsschot-titels van na 1960, maar natuurlijk wel alles over en rondom Elsschot dat blijft verschijnen én vertalingen.'

Als uitsmijter gooit hij me deze toe: 'Volgens mijn moeder zou ik bij Elsschot op schoot hebben gezeten toen hij eens op bezoek was (ik ben geboren in 1957). Dat hoop ik van harte, maar van de foto van Elsschot en mij waarover mijn moeder het ook heeft, is helaas geen spoor.'

Sterk, maar toch krijgt grootvader Vinck het laatste woord: 'Er waren in WE twee zeer verschillende mensen. De wreedste mens, die met plezier kon vertellen over de dood van zijn hond en de meest gevoelige mens die de liederen van Franz Schubert stil kon zitten zingen in het park. Ik heb een geweldige verering voor hem.'

Bronnen:

Joost Florquin: *Ten huize van...* 18 (Davidsfonds, 1982)
Denijs Peeters: Jozef Vinck, uitgegeven door gemeentebestuur Mortsels, 1982. Hierin is de brief van De Ridder aan Jozef Vinck opgenomen.

Jef Vinck, kunstenaar. Foto uit de oude (familie)doos.

Portret Jozef Vinck

De schilderijen van JOZEF VINCK (Berchem-Antwerpen 1900-Mortsels 1971) worden gevoed met gevoel. Zij ontstaan met of door toevoeging van emotie. Vooral hierin schuilt zijn animisme. Die schilderijen hebben iets geheimzinnigs van atmosfeer: noem het mysterieus, noem het eventueel magischrealistisch. De dokgezichten staan in het teken van de vereenzaming. Jozef Vinck schilderde het Bonapartedok, Kattendijkdok, Willemsdok, het uitzicht van het Noorderterras: er heerst verlatenheid, de dokken wachten op schepen. Voor J. Vinck is de haven een harde wijk.

Bron: *Vlaanderen. Jaargang 34*. Christelijk Vlaams Kunstenaarsverbond, Roeselare 1985, p. 269

Werken van Jozef Vinck zien?

<http://www.cobra.be/cm/cobra/zoeken/1.623503?text=jozef+vinck&action=submit>

http://www.dbnl.org/tekst/flor007tenh18_01/flor-007tenh18_01_0011.php

Korte chronologie van *Kaas* en *Vinck*

21 januari 1933:

Historische datum, historische ontmoeting. Greshoff haalt *Lijmen* uit de kast en realiseert zich dat het recentste boek van Elsschot tien jaar eerder is verschenen. Dat komt bij Elsschot aan als een zweeps slag.

14 februari 1933: Elsschot ondertekent de laatste bladzijde van het manuscript van zijn nieuwe boek *Kaas*.

21 februari 1933: Elsschot meldt aan Greshoff: '(...) Het is af. (...)'

Tussen **14 en 21 februari** zijn dus in sneltempo én overtypen én polijsten gelukt.

2 maart 1933: voorlezing *Kaas* door Elsschot in het kantoor van A.J.J. Delen in het Museum Plantin-Moretus.

Eind maart 1933 heeft de schrijver de versie klaar die in *Forum* zal verschijnen.

Uiteindelijk verscheen het in *Forum* in vijf afleveringen... **vanaf juli 1933**.

Oktober 1933: eerste druk van *Kaas* in boekvorm.

In de televisieversie van *Ten huize van...* (1970) twijfelt Jozef Vinck over de datum van ontmoeting én welk salon: 1932 of 1933. Na onderzoek blijken deze twee mogelijkheden: Elsschot heeft Vinck ontmoet in 1932, op een expo van de Kunstkring/Cercle Artistique in de Arenbergstraat, of op het salon van Kunst van Heden, in Feestzaal Meir (**5 april tot 22 mei 1933**).

1933 krijgt de voorkeur, omdat Vinck (of een redacteur?) dit zo laat opnemen in de papieren versie van *Ten huize van...* (zou verschijnen in 1982, Vinck is dan al dood, maar toch zit de uitgeschreven tekst van de uitzending in zijn archief). In hetzelfde (geschreven) interview heeft Vinck het over Elsschots appreciatie van *De wandelaar*. Dat schilderij dateert van 1933 en hing samen met vier andere schilderijen van Vinck op het salon van Kunst van Heden.

Dat zou evenwel betekenen dat Elsschot zijn *Kaas* al geheel klaar had toen hij het boek aan Vinck liet lezen. Volgens Vincks dochter Vera ging het in ieder geval over een handgeschreven klad, een manuscript dus.

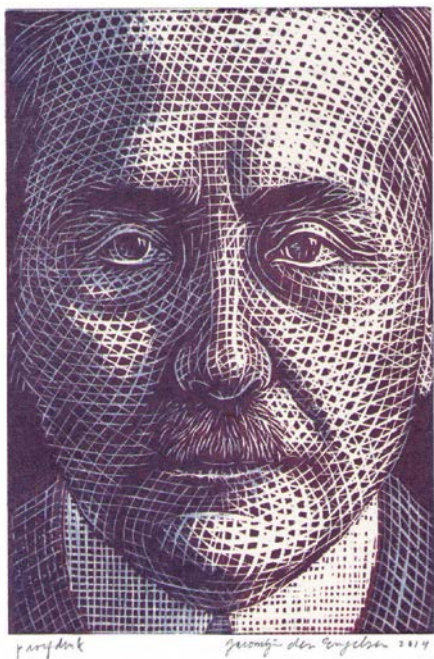
Bronnen:

Willem Elsschot: *Kaas*, Athenaeum-Polak & Van Genep, tekstbezorging: Peter de Bruijn, Constantijn Huygens Instituut der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

Kunst van Heden te Antwerpen van 1905 tot 1940: repertorium van en klapper op de catalogi van de Vereniging Kunst van Heden van Marc Browaey (proefschrift, 1981, 271 p.)

Catalogus Kunst van Heden, 1933.

Een houtsnede van Willem Elsschot

Op 25 augustus 2014 ontving ik het volgende bericht van Jacomijn den Engelsen: *'Vorig jaar toonde ik een aantal van mijn houtsneden, waaronder schrijversportretten, in de boekhandel Van Kemenade en Hollaers in Breda. Hein van Kemenade maakte mij enthousiast om ook eens een portret van Elsschot te maken. Dat heb ik gedaan. Het is een houtsnede geworden in de maten 20,50 x 14 cm.*

Deze houtsnede wordt nu in beperkte oplage beschikbaar gesteld voor de leden van het genootschap. Voorwaar een mooi kerstgeschenk!*

De grote verzenddoos van het ledenpakket 2015 is ondertussen verstuurd. Hopelijk voelen de leden zich vereerd

met het uitgebreide boekenaanbod. Er volgen nog een paar mooie elsschotiana in de volgende zending.

De voorbereidingen voor het vijftiende benefietdiner in Antwerpen, draaien op volle toeren. Het belooft weer een topper te worden in het prachtige vlinderpaleis in Antwerpen-zuid, waarin groepen dagelijks worden rondgeleid om de opvallende en gedurfde architectuur te bewonderen. De deelnemers aan het benefietdiner, die hiervoor tijdig inschrijven, krijgen een korte rondleiding in het gebouw.

Wij wensen u veel lees-, kijk- en snuffelgenoege met het nieuwe jaarpakket en in de lente van 2015 hopen wij het pakket volledig te kunnen afronden met de laatste zending.

Cyriel Van Tilborgh
Voorzitter

Jacomijn den Engelsen, *de maker van het portret, volgde grafiek aan Academie Sint Joost in Breda en aan het Hoger Instituut voor Schone Kunsten in Antwerpen. De laatste 15 jaar heeft zij zich toegelegd op het maken van houtsneden in kleine tot monumentale afmetingen. Zij maakte een serie portretten van schrijvers en van mensen uit haar omgeving.*

Vorig jaar kreeg Den Engelsen de opdracht voor het maken van een staatsieportret in houtsnede van koning Willem Alexander in opdracht van de Technische Universiteit in Eindhoven.

Het portret van Willem Elsschot is uitgevoerd in de houtsnedetechniek en gedrukt in twee drukgangen. De gesneden lijnen volgen de vormen in het gelaat. Deze manier van snijden is geïnspireerd op 19e-eeuwse houtgravures.

* leden van het WEG kunnen een exeplaar bestellen, rechtstreeks bij de kunstenaar:

jdenengelsen@casema.nl. De prijs bedraagt 75 €, te verhogen met 7.50 € voor verzending en verpakking.

Tot 31 december 2014 geldt deze exclusieve aanbieding. Daarna wordt de prijs 125 € en is het portret ook voor niet-leden te koop.

COLOFON

Deze editie van de nieuwsbrief *Achter de schermen*, uitgegeven door het Willem Elsschot Genootschap v.z.w., verscheen in december 2014 in een oplage van 900 exemplaren, bestemd voor de leden van het WEG.

Lezersservice

<http://www.weg.be>
info@weg.be

Bank

België:

IBAN: BE30 4098 5788 4111

BIC: KREDBEBB

Secretariaat

Wezelsebaan 195 | 2900 Schoten | België

Tel. & fax: + 32 3 666 78 70

Redactie

Cyriel Van Tilborgh

(cyriel.van.tilborgh@skynet.be)

Thijs Wierema

Tel: + 31 20 6 242 950

Bestuur

Voorzitter: Cyriel Van Tilborgh

Vice-voorzitter: Vic van de Reijt

Bestuursleden:

Jan Maniewski

Janny Nijhof

Koen Rymenants

Thijs Wierema

WEG-fotograaf: Alain Giebens

(alain.giebens@skynet.be)

Administratieve ondersteuning: Iris De Rijcker

Ereleden WEG

AMVC-Letterenhuis

Baloise Insurance

Canvas

De Morgen

De Standaard

Ernst & Young

Gazet van Antwerpen

Het Belang van Limburg

KBC Bank & Verzekering

McKinsey & Company

Vlaams Fonds voor de Letteren

VVL BBDO

Lay-out & druk

Jan Vanriet, Jan Depover

EPO